

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
ΚΣ "Διοικητική Επιστήμη και Δημόσιο Δίκαιο"

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών και η συνεισφορά του στη διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών

Υπεύθυνη Καθηγήτρια: Μαρία- Ηλιάννα Πραβίτα
Ονοματεπώνυμο: Πελαγία Τερζάκη
Α.Μ.: 1342201400203

Αθήνα Σεπτέμβριος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ/ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ	3
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΚΥΡΙΩΣ ΘΕΜΑ	
1. Κοινοβουλευτικό Σύστημα	6
2. Ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας	11
I. Ιστορική εξέλιξη του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας	12
II. Πρωθυπουργοκεντρισμός στην Ελλάδα	15
III. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως «ρυθμιστής» του Πολιτεύματος	18
IV. Κριτική και Προοπτική της θέσης του Προέδρου της Δημοκρατίας	22
3. Συμβούλιο Πολιτικών αρχηγών	
I. Καταβολές του θεσμού του συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών	25
II. Η συνταγματική πρόβλεψη του θεσμού του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών	30
III. Χαρακτηριστικά συσκέψεων πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας	31
IV. Ιστορικό συσκέψεων πολιτικών αρχηγών	33
V. Η κυβερνητική πολιτική συγκριτικά με τις αποφάσεις του συμβουλίου πολιτικών αρχηγών	44
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	51
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	53

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τον θεσμό του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών, το οποίο συγκαλείται με αφορμή ζητήματα ιδιαίτερης εθνικής σημασίας, ως εκδήλωση του ρυθμιστικού ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας, καθώς και τον αντίκτυπό του στην κυβερνητική πολιτική της χώρας. Αρχικά, παρουσιάζεται το κοινοβουλευτικό σύστημα της χώρας στο πλαίσιο του οποίου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, η Βουλή και η Κυβέρνηση διαδραματίζουν το ρόλο τους. Αναλύεται ιστορικά ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας ώστε να αναδειχθεί ο ρόλος του στην πορεία του χρόνου σε συνάρτηση με την εμφάνιση του «πρωθυπουργοκεντρισμού» που μαρτυρείται στη χώρα μας. Στη συνέχεια, με αφορμή τον σημερινό ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας που χαρακτηρίζεται ως «ρυθμιστής του πολιτεύματος», προσεγγίζεται ο θεσμός του Συμβουλίου πολιτικών αρχηγών με συγκεκριμένες αναφορές στη σύνδεσή του με το πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας, τις πρώιμες ιστορικά μορφές του, τις ιστορικές συνεδριάσεις του και τα χαρακτηριστικά του. Επιπροσθέτως, δίνεται έμφαση στην συνάφεια και συμφωνία των αποφάσεων που λαμβάνονται στο πλαίσιο των συμβουλίων αυτών με την αντίστοιχη κυβερνητική γραμμή που ακολουθήθηκε. Εν κατακλείδι διατυπώνονται προβληματισμοί σχετικά με την χρησιμότητα, την πιθανή συνταγματοποίηση και τις προοπτικές του εν λόγω θεσμού.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Πρόεδρος της Δημοκρατίας, «Πρωθυπουργοκεντρισμός», Σύσκεψη, Πολιτικοί Αρχηγοί, Συμβούλιο της Δημοκρατίας

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε από τη φοιτήτρια Τερζάκη Πελαγία του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών κατά το ακαδημαϊκό έτος 2017-2018 υπό την επίβλεψη της λέκτορος Μαρίας- Ηλιάνας Πραβίτα.

Θα ήθελα λοιπόν να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην υπεύθυνη καθηγήτριά μου για την ανάθεση του θέματος, για την πολύτιμη αρωγή της, το ενδιαφέρον, την αμεσότητα και το χρόνο που διέθεσε ώστε να διεκπεραιώσω την πτυχιακή μου εργασία.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης για τις γνώσεις που μου παρείχε αφενός κατά τη διάρκεια των φοιτητικών μου χρόνων και αφετέρου κατά τη διαδικασία της βιβλιογραφικής μου έρευνας μέσω του Αναγνωστηρίου και της Βιβλιοθήκης του τμήματος. Επίσης, ξεχωριστή αναφορά οφείλω στους υπεύθυνους της βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων για την συνεργασία μας κατά την συλλογή της βιβλιογραφίας που χρησιμοποιήθηκε.

Τέλος, ήθελα να απευθύνω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου η οποία στήριξε τις σπουδές μου με πολλαπλούς τρόπους φροντίζοντας για την καλύτερη δυνατή μόρφωσή μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από το 1992 έως σήμερα έχουν συσταθεί 13 συνολικά συμβούλια πολιτικών αρχηγών με πληθώρα θεματικών ανάλογα με τις ανάγκες της επικαιρότητας. Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει, αφενός, τη χρησιμότητα του συγκεκριμένου θεσμού ο οποίος ενώ δεν κατοχυρώνεται συνταγματικά έχει μετατραπεί σε συνήθη πρακτική των τελευταίων ετών σε περιόδους κρίσιμων εθνικών ζητημάτων και, αφετέρου, την συνάφεια των αποφάσεων που προκύπτουν από το συμβούλιο και της κυβερνητικής πολιτικής που ακολουθείται αντίστοιχα. Η πρακτική αυτή υιοθετείται έτσι ώστε σε τέτοιους είδους ζητήματα οι πολιτικοί αρχηγοί των κομμάτων να έρθουν σε συναίνεση ανεξάρτητα από τον διαχωρισμό των κομμάτων. Στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού δημοκρατικού πολιτεύματος της χώρας, εξετάζεται ο θεσμός ως μία δυνατότητα διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων όσον αφορά τα κρίσιμα ζητήματα που διακυβεύονται πράγμα που είχε καθιερωθεί στο παρελθόν με διαφορετική μορφή.

Σχετικά με τις βιβλιογραφικές αναφορές της εργασίας, αυτές περιλαμβάνουν κατά κύριο λόγο εγχειρίδια συνταγματικού δικαίου, μελέτες, πτυχιακές, μεταπτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές. Παράλληλα, έχουν αντληθεί πληροφορίες από τα πρακτικά των συσκέψεων τα οποία έχουν δημοσιευτεί και είναι διαθέσιμα στην ιστοσελίδα της Βουλής των Ελλήνων και τις σχετικές ανακοινώσεις της Προεδρίας της Δημοκρατίας. Πολλά στοιχεία επίσης προέρχονται από διαδικτυακούς χώρους, καθώς μεγάλο μέρος από τα ιστορικά στοιχεία που αφορούν τις συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών και άλλα σχετικά άρθρα προέρχονται κατά βάση από τους διαθέσιμους ιστοτόπους εφημερίδων πανελλήνιας κυκλοφορίας. Τέλος, επιπρόσθετο βοηθητικό υλικό αποτέλεσαν τα αρχεία τηλεοπτικών σταθμών τα οποία περιελάμβαναν δηλώσεις πολιτικών εκπροσώπων.

Ως προς τη δομή της εργασίας, στο πρώτο μέρος της θα παρουσιαστούν οι βασικές αρχές του κοινοβουλευτικού συστήματος της χώρας ώστε να αναδειχθούν οι σχέσεις μεταξύ της Βουλής, του Προέδρου της Δημοκρατίας και της Κυβέρνησης. Στη συνέχεια, εξετάζεται ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας ανατρέχοντας ιστορικά σε συνταγματικούς σταθμούς που διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των εξουσιών του Προέδρου της Δημοκρατίας οι οποίες μειώνονται όλο και περισσότερο καθώς διαμορφώνεται στη χώρα το αναφερόμενο στη συνέχεια «πρωθυπουργοκεντρικό» σύστημα διακυβέρνησης ιδιαίτερα από το 1986 και μετά για να καταλήξουμε στην προοπτική αναθεώρησης των εξουσιών αυτών και του θεσμού του Προέδρου εν γένει. Εν προκειμένω, αναλύεται η σημασία του συμβουλίου πολιτικών αρχηγών που σήμερα αντικατοπτρίζει τον ρόλο του ως ρυθμιστής του πολιτεύματος. Έτσι, πραγματοποιείται μία αναδρομή του θεσμού του συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών, περιγράφεται η πρακτική που ακολουθείται, ενώ παρατίθεται ένα ιστορικό των συμβουλίων που έχουν λάβει χώρα από το 1992 έως σήμερα ως προς τις θεματικές τους. Τέλος, τίθενται προβληματισμοί ως προς τις δυνατότητες του θεσμού αυτού στο μέλλον μέσα από μία πιθανή συνταγματοποίησή του καθώς και τις προϋποθέσεις και τις αμφισβητήσεις που εγείρονται στην περίπτωση συνταγματοποίησης.

1. ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Ως κοιτίδα του κοινοβουλευτισμού αποτέλεσε η Αγγλία τον 18^ο αιώνα ενώ θεμελιώθηκε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, σύστημα που αποτέλεσε καρπό μακράς εξέλιξης. Ο Βρετανικός Κοινοβουλευτισμός από τότε μέχρι και σήμερα είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στους οπαδούς του αντιπροσωπευτικού συστήματος. Βασικά χαρακτηριστικά του συνιστούν η απουσία γραπτού Συντάγματος, δηλαδή γραπτού θεμελιώδους νόμου αυξημένης τυπικής ισχύος, και οι συνθήκες του Πολιτεύματος. Συνθήκες πολιτεύματος είναι άγραφες τυποποιημένες συμπεριφορές συνταγματικής ηθικής, η παράβλεψη των οποίων αν και δεν επιφέρει κάποια νομική κύρωση, επιφέρει πολιτικές συνέπειες. Στην πορεία του μεταφυτεύτηκαν πολλά εθνικά στοιχεία, υπέστη «εθνική διαμόρφωση».¹ Το λεγόμενο «γνήσιο» κοινοβουλευτικό σύστημα αποτελεί μία μορφή «διανομής της εξουσίας» ανάμεσα στο κοινοβούλιο και στον μονάρχη, σχέση η οποία δεν υφίσταται πλέον στη χώρα μας. Κατά το πρότυπο του αγγλικού συστήματος εφαρμόστηκε ο κοινοβουλευτισμός και στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα. Ειδικότερα στην Ελλάδα ισχύσε κατά την περίοδο 1864-1874 μετά την έξωση του Όθωνα και την ψήφιση του Συντάγματος του 1864. Προϋπήρχε όμως του Συντάγματος ήδη από την περίοδο 1862-1864.

Η συνταγματική θεωρία διακρίνει τους όρους «κοινοβουλευτικό σύστημα» και «κοινοβουλευτισμός». Ο πρώτος όρος δίνει έμφαση στην ιδιαίτερη θέση της Βουλής στο πολίτευμα, ως το αντιπροσωπευτικό όργανο διά του οποίου πραγματώνεται η λαϊκή κυριαρχία, ενώ ο δεύτερος εστιάζει στην εξάρτηση της Κυβέρνησης από την εμπιστοσύνη της Βουλής (μονιστικός κοινοβουλευτισμός).²

Το κοινοβουλευτικό σύστημα χαρακτηρίζεται από την τριγωνική κοινοβουλευτική σχέση ανάμεσα σε τρία ανώτερα όργανα του κράτους, τον Αρχηγό του κράτους, τη Βουλή και την Κυβέρνηση (ή «Υπουργείον») με αμοιβαία εξάρτηση του «Υπουργείου» και της Βουλής.

Η τριγωνική κοινοβουλευτική σχέση εκφράζει τα νομικά μέσα αλληλοεπηρεασμού των τριών οργάνων, της άμεσα εκλεγμένης Βουλής και των ανωτέρων οργάνων της εκτελεστικής εξουσίας, καθώς ο αρχηγός του κράτους διορίζει και παύει την Κυβέρνηση και τους Υπουργούς, αλλά όλες οι πράξεις του απαιτούν υπουργική προσυπογραφή. Η Κυβέρνηση και οι υπουργοί εξαρτώνται από την εμπιστοσύνη της Βουλής, αλλά ο αρχηγός του Κράτους μπορεί με πρόταση συνήθως του Πρωθυπουργού, δηλαδή με προσυπογραφή, να διαλύσει τη βουλή. Ο αρχηγός του Κράτους δεν έχει πολιτική ευθύνη ενώπιον του κοινοβουλίου, αυτή την ευθύνη την έχουν οι υπουργοί. Ο ρόλος του είναι μόνο ρυθμιστικός καθώς κατά τον διορισμό του

¹ Βλ. Σβώλος Α., «Συνταγματικόν Δίκαιον», τόμος Α', σ.399, Παπαζήση, Αθήνα, ο οποίος και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «ενώ είναι ευχερές να γνωρίση τίς καθ'έκαστον κράτος το κοινοβουλευτικόν σύστημα είναι δυσχερέστατον να σχηματοποιήσῃ αυτό εις έννοιαν εφαρμοζομένην εις όλα»

²Βλ. Τσάτσος Δ. (1993), «Συνταγματικό Δίκαιο», τόμος Β', Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, - Δημητρόπουλος Α., «Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου» Τόμος Β', Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 535 επ.

Πρωθυπουργού ακολουθεί συγκεκριμένους κανόνες και η διάλυση της Βουλής εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τον Πρωθυπουργό. Τη βάση του κοινοβουλευτικού συστήματος αποτελεί λοιπόν η υπουργική ευθύνη, δηλαδή η αλληλέγγυα ευθύνη των υπουργών ενώπιον της Βουλής που εκλέγεται με άμεση και καθολική ψηφοφορία. Κάθε νέα κυβέρνηση πρέπει να παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Όταν η βουλή αποδοκιμάζει την Κυβέρνηση, αυτή πρέπει να αποχωρεί από την εξουσία, εκτός εάν προκαλέσει διάλυση της βουλής από τον αρχηγό του κράτους. Με τη διάλυση η Κυβέρνηση αντιστέκεται στη βουλή, από την οποία εξαρτάται. Τελικώς, η λαϊκή ετυμηγορία επιβάλλει την ισορροπία. Προϋποτίθενται, όμως επίσης, άλλα δύο στοιχεία, οι αρμοδιότητες του αρχηγού του κράτους αφενός να διορίζει και να παύει τους υπουργούς και αφετέρου να διαλύει τη βουλή. Αυτές, άλλωστε, οι δύο αρμοδιότητες τον καθιστούν ρυθμιστή του πολιτεύματος. Από τα μέσα του κοινοβουλευτικού ελέγχου ένα διαφέρει ριζικά. Μόνο η έκφραση δυσπιστίας της βουλής είναι εξοπλισμένη με έννομη συνέπεια την υποχρέωση της Κυβέρνησης να παραιτηθεί.³

Για να μπορέσουμε να έχουμε μία ακριβή και σαφή εικόνα του κοινοβουλευτικού συστήματος ως συνόλου, καθίσταται αναγκαία η διάκρισή του στον έλεγχο, τη διατήρηση και την ανάδειξη της Κυβέρνησης. Στις δύο πρώτες πρωταρχικό ρόλο κατέχει η πλειοψηφία, ενώ στην τρίτη η μειοψηφία. Το ευρύτερο κοινοβουλευτικό σύστημα, ως σύστημα καθορισμού των σχέσεων Κυβέρνησης και Κοινοβουλίου, έχει τρεις διαστάσεις. Είναι καταρχήν εξάρτηση, που αφορά την ανάδειξη της κυβέρνησης στην εξουσία. Είναι επίσης εξάρτηση, αναφερόμενη στη διατήρηση της κυβέρνησης στην εξουσία με την εμπιστοσύνη της Βουλής. Είναι τέλος σχέση αναφερόμενη στον έλεγχο της κυβέρνησης από τη Βουλή.

Υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα είναι η πρώτη μορφή κοινοβουλευτικού συστήματος κατά την οποία η κυβέρνηση αναδεικνύεται από τον μονάρχη και διατηρείται στην εξουσία εξαρτώμενη από αυτόν ελεγχόμενη όμως από το κοινοβούλιο, το οποίο αποτελεί και την πρώτη μορφή κοινοβουλευτικού συστήματος που εμφανίστηκε στην Ελλάδα. Αφετηρία του αποτέλεσε η θέσπιση και ίδρυση του πρώτου ελληνικού κοινοβουλίου και της Γερουσίας το 1844. Το κοινοβούλιο αυτής της περιόδου δεν έχει καμία αρμοδιότητα ως προς την ανάδειξη ή την διατήρηση της κυβέρνησης παρά μόνο ευθύνεται για τον έλεγχό της κατά την διάρκεια της θητείας της. Η δημιουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος οφείλεται στην προσπάθεια συμβιβασμού των πολιτικών αντιθέσεων δύο αντίθετα ισταμένων δυνάμεων, εκείνης του μονάρχη και εκείνης του κοινοβουλίου. Η αντίθεση αυτή αποτέλεσε την γενεσιουργό αιτία του κοινοβουλευτικού συστήματος. Η αντίθεση μονάρχη-κοινοβουλίου πλέον έχει προσλάβει άλλες διαστάσεις. Τώρα έχει ως αποτέλεσμα την «έξωση» του Όθωνα, την αντικατάσταση της μοναρχίας και ταυτόχρονα την απρόσκοπτη αποδοχή και εφαρμογή του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος. Η εγκαθίδρυση του κοινοβουλευτικού συστήματος είναι άμεσο αποτέλεσμα της

---

³Βλ. Παντελής Α. (2007), «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Βασικές Έννοιες, Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του Κράτους» σελ. 149-150, Λιβάνη, Αθήνα

επανάστασης του 1862, η οποία απέβλεπε στην απομάκρυνση του συγκεκριμένου μονάρχη. Στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της γένεσης του πρώιμου κοινοβουλευτικού συστήματος ανήκει το ότι εγκαθιδρύεται σε περίοδο απουσίας του μονάρχη, σε αβασίλευτη περίοδο, δεν επεμβαίνει στο δικαίωμα του βασιλιά να διορίζει την κυβέρνηση, θεσπίζει όμως τον κανόνα να εξαρτάται η παρουσία της διορισθείσας κυβέρνησης στην εξουσία από την εμπιστοσύνη της Βουλής προς αυτή. Διαμορφώνεται έτσι μια ισορροπία ανάμεσα στη βασιλική εξουσία και τη δύναμη του κοινοβουλίου. Η πρώιμη μορφή κοινοβουλευτισμού σχετίζεται με την αρχή της διατήρησης.⁴ Ο Γεώργιος αργότερα, αναλαμβάνοντας τα καθήκοντά του βρίσκει «έτοιμο» το κοινοβουλευτικό σύστημα και αναλαμβάνει μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Την περίοδο 1864-1875 οι σχέσεις λαού και βασιλιά έχουν εξομαλυνθεί. Ο βασιλιάς έχει εκλεχθεί από τον ίδιο τον λαό, ενώ το κοινοβούλιο κατέχει πλέον ισχυρή θέση στα πολιτικά τεκταινόμενα. Η ρήξη των σχέσεων επήλθε αργότερα, το 1875. Το πρώιμο κοινοβουλευτικό σύστημα στην Ελλάδα οικοδομήθηκε και εξελίχθηκε στα πλαίσια των σχέσεων ενός νέου μονάρχη και ενός ισχυρού κοινοβουλίου. Παράλληλα, η από το 1844 σχεδόν καθολικοποίηση της ψήφου, που παρουσιάζεται ήδη από την εποχή της εθνικής επαναστάσεως και εκδηλώνεται έντονα στα επαναστατικά Συντάγματα, δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την διαμόρφωση του κοινοβουλευτικού συστήματος.

Κατά το επίπεδο της διαμόρφωσης του κοινοβουλευτικού συστήματος και πριν από την εξέλιξή του σε σύστημα ανάδειξης της κυβέρνησης, η κοινοβουλευτική ευθύνη της κυβέρνησης αναγνωρίζεται και σχηματίζεται ο κανόνας της παραίτησης των υπουργών, οι οποίοι δε διαθέτουν την εμπιστοσύνη της Βουλής. Καθιερώνεται, μ' αυτόν τον τρόπο, η κοινοβουλευτική αρχή: «η κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής», η οποία ωστόσο συνταγματοποιείται πολύ αργότερα. Με αφετηρία το Σύνταγμα του 1864 η εισαγωγή της δημοκρατικής αρχής και του αντιπροσωπευτικού συστήματος ταυτίζεται με την ανάπτυξη του κοινοβουλευτικού συστήματος. Αρχικά η ίδια η δημοκρατική αρχή επιτελούσε το ρόλο της συνταγματικής υποδοχής της κοινοβουλευτικής αρχής, εφόσον από την πρώτη μπορούσαν να συναχθούν ως συνταγματικοί κανόνες τόσο η κοινοβουλευτική αρχή όσο και ειδικότερα η αρχή της δεδηλωμένης. Από το 1875 η κοινοβουλευτική αρχή διατυπώνεται ως σύνθεση δύο επιμέρους αρχών που εκδηλώνονται σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές. Την πρώτη στιγμή αποτελεί ο διορισμός του πρωθυπουργού. Το πρόσωπο που διορίζει ο αρχηγός του κράτους δεν επιλέγεται κατά την ελεύθερη κρίση του, αλλά πρέπει να τεκμαίρεται πως «διαθέτει» την πλειοψηφία των βουλευτών. Επομένως, «σύμφωνα με την αρχή της δεδηλωμένης, διορίζεται πρωθυπουργός ο αρχηγός του κόμματος που έχει λάβει την απόλυτη πλειοψηφία των κοινοβουλευτικών εδρών στις εκλογές». Η δεύτερη στιγμή είναι η παροχή ψήφου εμπιστοσύνης της πλειοψηφίας των βουλευτών προς την κυβέρνηση. Πράγματι, μετά το διορισμό του πρωθυπουργού, αυτός επιλέγει τους υπουργούς, τους οποίους διορίζει ο αρχηγός του κράτους και, στη συνέχεια, εμφανίζεται η κυβέρνηση

---

⁴ Βλ. Μαρά Χ. (2012-2013), «Οι διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών

(πρωθυπουργός και υπουργοί, δηλαδή) ενώπιον της Βουλής για να ζητήσει ψήφο εμπιστοσύνης, προκειμένου να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας.

Τα πρώτα δείγματα λοιπόν κοινοβουλευτισμού στη Ελλάδα εμφανίστηκαν το 1875 (αρχή της δεδηλωμένης), οπότε θεωρείται ιστορικά ότι αυτός καθιερώνεται άτυπα στην Ελλάδα. Η εν λόγω αρχή προσέλαβε τη μορφή συνθήκης πολιτεύματος, έννοια που τέμνεται με εκείνη της συνταγματικής πρακτικής. Τελικά, η αρχή αποδείχθηκε ανεπαρκής για να αποτρέψει τις επεμβάσεις του θρόνου στην πολιτική ζωή της χώρας. Από το 1870 και μετά, είχε τεθεί αρκετές φορές ο προβληματισμός σημαντικού αριθμού βουλευτών για τον διορισμό κυβερνήσεων μειοψηφίας. Καθοριστικής παρέμβασης ήταν το άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στην εφημερίδα Καιροί της 29/6/1874 με τον τίτλο «Τίς πταίει», στο οποίο κατηγορούσε τον βασιλιά Γεώργιο Α' ότι εφάρμοζε καθεστώς απόλυτης μοναρχίας, επειδή διορίζε κατά βούληση πρωθυπουργούς από τα κόμματα της μειοψηφίας χωρίς να λαμβάνει υπόψιν του τα αποτελέσματα των εκάστοτε βουλευτικών εκλογών. Αποκορύφωμα της πολιτικής ανωμαλίας την άνοιξη του 1875 ήταν τα λεγόμενα Σηλιτικά, ένα κοινοβουλευτικό πραξικόπημα εκ μέρους του Βούλγαρη προκειμένου να έχει νομοθετικό έργο χωρίς να κατέχει την πλειοψηφία των εδρών. Μετά την αναταραχή που προκλήθηκε, πρωθυπουργός διορίστηκε ο Τρικούπης που αμέσως ζήτησε εκλογές. Παρά την εκλογική αποτυχία του ίδιου, επιτυχία του ήταν ότι ο Γεώργιος ο Α' δεσμεύτηκε τον Αύγουστο του 1875 στον λόγο του Θρόνου ενώπιον του Κοινοβουλίου ότι θα διορίζε στο εξής μόνο πρωθυπουργούς που θα απολάμβαναν την εμπιστοσύνη της Βουλής.

Η δέσμευση αυτή καθιερώθηκε άτυπα, καθώς δεν έγινε αμέσως πρόβλεψη του τότε Συντάγματος. Ρητή διάταξη έγινε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1927 και διατηρήθηκε στα νεότερα Συντάγματα. Στο Σύνταγμα του 1975 και την αναθεώρησή του 1986 καθορίστηκαν οι ελευθερίες και υποχρεώσεις του Αρχηγού του Κράτους ως προς τα πρόσωπα στα οποία δίνει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης. Μέχρι τότε ίσχυε η λεγόμενη «Θεωρία του Κηπουρού»: ο εκάστοτε Βασιλιάς ή Πρόεδρος μπορούσε να διορίσει πρωθυπουργό οποιονδήποτε πίστευε ο ίδιος ότι θα μπορούσε να λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης, κατά την ρήση του Βασιλιά Παύλου Α', ότι μπορεί να διορίσει πρωθυπουργό ακόμη και τον κηπουρό του. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι υποχρεωμένος να διορίσει Πρωθυπουργό τον αρχηγό του κόμματος (ή αυτόν που προτείνει η κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος) που διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών. Αν κανένα κόμμα δεν διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία (150+1 βουλευτές), ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παρέχει στον αρχηγό του κόμματος που διαθέτει τη σχετική πλειοψηφία διερευνητική εντολή για να διακριβωθεί η δυνατότητα σχηματισμού Κυβέρνησης που να απολαμβάνει την εμπιστοσύνη της Βουλής και εφόσον αποτύχει διαδοχικά στους αρχηγούς των υπόλοιπων κομμάτων (άρθρο 37Σ).

Πλην της πρότασης εμπιστοσύνης που αναφέραμε παραπάνω εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό του Κοινοβουλευτισμού είναι η δυνατότητα πρότασης δυσπιστίας, που ρυθμίζεται από το άρθρο 84 του Συντάγματος, το οποίο προβλέπει πως πρόταση

δυσπιστίας γίνεται δεκτή μόνο αν έχει προταθεί τουλάχιστον από το 1/6 των Βουλευτών και ορίζει σαφώς τα θέματα που θα τεθούν προς συζήτηση για να εγκριθούν από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των Βουλευτών. Στο σημείο αυτό αξίζει κάποιος να σχολιάσει πως βάσει του άρθρου 84 είναι εύκολο να εντοπίσει κανείς πως όσο εύκολο είναι να σχηματιστεί κυβέρνηση στο Ελληνικό σύστημα τόσο δύσκολο είναι να διαλυθεί (σχηματίζεται με 120 ψήφους και διαλύεται με 151). Αυτή η ρύθμιση συμβάλλει σε κυβερνητική σταθερότητα, πολιτική ομαλότητα και αποφυγή πολιτικών κρίσεων. Ωστόσο κυβερνήσεις με λιγότερες από 150 έδρες, καλούνται κυβερνήσεις μειοψηφίας, οι οποίες δεν θεωρούνται βιώσιμες μιας και δεν διευκολύνουν την προώθηση του νομοθετικού έργου της κάθε Κυβέρνησης. Έτσι κατά πάγια πρακτική ο πρωθυπουργός προσπαθεί να σχηματίσει κυβέρνηση με περισσότερους από 151 βουλευτές, παρόλο που το Σύνταγμα στο άρθρο 84 του δίνει τη δυνατότητα να το κάνει και με 121.

Συνεπώς, η ρητή εξαγγελία στο άρθρο 1 §1 Σ 1975/1986/2001/2008 ότι το πολίτευμα της Ελλάδας είναι Προεδρευόμενη Κοινοβουλευτική Δημοκρατία ερμηνεύεται σε συνδυασμό με όλο το πλέγμα των διατάξεων που διέπουν τις σχέσεις Βουλής, Κυβέρνησης και Προέδρου της Δημοκρατίας, ιδιαίτερα δε σχετίζεται με: (α) την έμμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας που έχει ορισμένες και συνταγματικά τυποποιημένες αρμοδιότητες, (β) τη ρητή κατοχύρωση της κοινοβουλευτικής αρχής στο άρθρο 84 §1 Σ, που απαιτεί η Κυβέρνηση να έχει την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής και (γ) τη ρητή κατοχύρωση της αρχής της δεδηλωμένης (άρθρο 37§2 Σ).

Σύμφωνα με το άρθρο 67 του Συντάγματος η Βουλή λαμβάνει αποφάσεις με βάση την αρχή της πλειοψηφίας. Η αρχή της πλειοψηφίας είναι ένας κανόνας ο οποίος διευκολύνει και την ανάδειξη των οργάνων του κράτους και αποτελεί τυπικό «εχέγγυο» της δημοκρατικής αρχής. Όπως επισημαίνεται, πυρήνας της δημοκρατικής αρχής είναι η αρχή της πλειοψηφίας, αλλά με παράλληλη προστασία της μειοψηφίας και διασφάλιση της δυνατότητας να καταστεί πλειοψηφία.⁵ Η σχέση ανάμεσα στην Κυβέρνηση και την αντιπολίτευση είναι θεμελιώδης που απορρέει από τη δημοκρατική αρχή, το άρθρο 29 του Συντάγματος, στο οποίο θεμελιώνεται η αρχή του πολυκομματισμού, και τα άρθρα 60 §1 και 61 §2 στα οποία κατοχυρώνεται η ανεξαρτησία του βουλευτή. Η αντιπολίτευση αποτελεί απαραίτητο όρο λειτουργίας του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος και αναλαμβάνει να ελέγχει την πλειοψηφία και να προετοιμάζει μια εναλλακτική διακυβέρνηση εφόσον η ίδια καταστεί πλειοψηφία. Η έννοια της αντιπολίτευσης συνδέεται με την πολιτική διαφωνία, αλλά «η διάκριση μεταξύ κυβέρνησης και αντιπολίτευσης και η εναλλαγή των μεταξύ τους ρόλων δεν αποτελεί στις ώριμες, τουλάχιστον, δημοκρατίες μια πολεμική σχέση εχθρών, που αντιμάχονται ο ένας τον άλλο μέχρι τελικής εξοντώσεως».⁶

⁵ Βλ. Τσάτσος Δ. (1993), «Συνταγματικό Δίκαιο», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

⁶ Βλ. Μακρυδημήτρης Α. (2013), «Υφαίνοντας τον ιστό της Πηνελόπης, Διοίκηση και δημοκρατία στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης», σελ. 40, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη

Στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, τον πιο σημαντικό ρόλο στην άσκηση της πολιτικής διαδραματίζουν στην πραγματικότητα τα κόμματα. Όπως έχει παρατηρηθεί, «η ανάπτυξη των δημοκρατικών πολιτευμάτων, ακόμη και στην αρχαιότητα, συμπίπτει με την ανάπτυξη των κομμάτων. Η δημοκρατία είναι το πολίτευμα των κομμάτων». ⁷ Τα κόμματα έχουν αναλάβει ένα διαμεσολαβητικό ρόλο ανάμεσα στη κοινωνία και το κράτος προσπαθώντας να οργανώσουν τη λαϊκή βούληση και είναι οι πιο ενεργοί συντελεστές της πολιτικής διαδικασίας σε βαθμό που είναι πια απαραίτητα στην διαδικασία της πολιτικής αντιπροσώπευσης. Τα κόμματα είναι αυτά που σχηματίζουν τις κυβερνήσεις και το κυβερνητικό πρόγραμμα.

---

⁷ Βλ. Παντελής Α. (2007), «Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Βασικές Έννοιες, Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του Κράτους» σελ. 118, Λιβάνη, Αθήνα

2. ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ι. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μια πρώιμη μορφή του θεσμού του Προέδρου της Δημοκρατίας ενσωματώθηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1924. Μετά το δημοψήφισμα στο οποίο ανακηρύχθηκε η αβασίλευτη δημοκρατία, ως πρώτος Πρόεδρος της Δημοκρατίας τέλεσε ο Παύλος Κουντουριώτης που διορίστηκε ως προσωρινός το 1924, ενώ μέχρι τότε κατείχε το αξίωμα του Αντιβασιλέα. Το 1926, η πραξικοπηματική κατάληψη της εξουσίας από τον Θεόδωρο Πάγκαλο οδήγησε τον Κουντουριώτη σε παραίτηση, οπότε και ο Θ. Πάγκαλος ανέλαβε την εξουσία. Όταν ο τελευταίος ανετράπη το ίδιο έτος, ο Παύλος Κουντουριώτης ανέλαβε ξανά τα καθήκοντά του ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Το Σύνταγμα του 1927 δίνει το χαρακτήρα του υψηλού αυτόνομου αξιώματος στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και καθορίζει το ρόλο του με εκτελεστικές αρμοδιότητες. Το 1929 ο Κουντουριώτης εκλέγεται από τη Γερουσία και τη Βουλή για δεύτερη φορά, ανανεώνοντας έτσι τη θητεία του, η οποία κράτησε μόλις λίγους μήνες μέχρι την παραίτησή του. Τον διαδέχτηκε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, λόγω του γεγονότος ότι ήταν πρόεδρος της Γερουσίας, ο οποίος κρίθηκε ο καταλληλότερος από Βουλή και Γερουσία για την άσκηση του αξιώματος. Το 1934 εξελέγη ξανά και παρέμεινε στη θέση μέχρι το 1935 όταν, λόγω των πολιτειακών συνθηκών (επαναφορά της βασιλείας στην Ελλάδα), ο θεσμός του Προέδρου της Δημοκρατίας καταργήθηκε.

Το αξίωμα επανήλθε στη διάρκεια της δικτατορίας των Συνταγματαρχών με το Σύνταγμα του 1968 με χαρακτήρα πιο συγκεντρωτικό από ποτέ αφού συγκέντρωνε μεγάλη δύναμη και υπερεξουσίες. Αυτήν την περίοδο καθιερώθηκε και η θέση του Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας.⁸

Μετά την εγκαθίδρυση της Αβασίλευτης Δημοκρατίας με το δημοψήφισμα του 1974, κατά την πρώτη εκλογική διαδικασία ο Μιχαήλ Στασινόπουλος εξελέγη από τη Βουλή ως προσωρινός Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Από το 1975 έως σήμερα έχουν εκλεγεί από τη Βουλή στο προεδρικό αξίωμα οι Μιχαήλ Στασινόπουλος, Κωνσταντίνος Τσάτσος, Κωνσταντίνος Καραμανλής, Χρήστος Σαρτζετάκης, Κωστής Στεφανόπουλος, Κάρολος Παπούλιας και Προκόπης Παυλόπουλος.

Μετά το Σύνταγμα του 1975, ορόσημο στην αναθεώρηση του ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας αποτέλεσε η αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986, οπότε οι αρμοδιότητές του περιορίστηκαν σημαντικά. Κατά την πρώτη δεκαετία της ισχύος του Συντάγματος του 1975 ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας εφοδιάστηκε με ένα σύνολο αρμοδιοτήτων (τις λεγόμενες «υπερεξουσίες» με κορυφαίες εξ αυτών το δικαίωμα παύσεως της κυβερνήσεως και διαλύσεως της Βουλής), οι οποίες, μολοντί ουδέποτε ασκήθηκαν στην πράξη, καθιστούσαν τον ρόλο του κάτι παραπάνω από απλά

---

⁸ Βλ. Αυγουστόπουλος Γ. «Η δυνατότητα άμεσης εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας και ο νομικοπολιτικός του ρόλος», Πτυχιακή Εργασία, σελ.5-7, Πανεπιστήμιο Αθηνών – Σπύρου Α. (2009), «Αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας», Εργασία Εφαρμογών Συνταγματικού Δικαίου, σελ.3-4, Πανεπιστήμιο Αθηνών

«ρυθμιστικό» του πολιτεύματος. Με την αναθεώρηση καταργήθηκαν οι επονομαζόμενες «βασιλικές αρμοδιότητες» (κύρωση των νόμων, χορήγηση αμνηστίας, Συμβούλιο Δημοκρατίας) του Προέδρου της Δημοκρατίας και μεταφέρθηκαν στην κυβέρνηση και στον πρωθυπουργό, στους οποίους και ανατέθηκε η αποφασιστική αρμοδιότητα για την προκήρυξη δημοψηφίσματος και κήρυξης της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας. Έτσι, από τη μία πλευρά υποστηρίχθηκε ότι «παρέμεινε υπέρμετρα ενισχυμένη η εκτελεστική εξουσία, με μόνη αλλαγή τη μεταφορά των ουσιαστικών αρμοδιοτήτων του Προέδρου της Δημοκρατίας, κατ' όνομα μεν στη Βουλή ή στην Κυβέρνηση, κατ' ουσία δε προσωπικά στον Πρωθυπουργό, ως άξονα ενός ενιαίου κέντρου εξουσίας... και απέναντι σε αυτό το... Κράτος του Πρωθυπουργού δεν υπάρχουν θεσμικά αντίβαρα»⁹. Από την αντίπερα όχθη, αφενός, αυτή η θέση παραγνωρίζει το γεγονός ότι στην Ελλάδα η επικράτηση του πρωθυπουργοκεντρισμού δεν πηγάζει από τις υφιστάμενες συνταγματικές ρυθμίσεις αλλά από το κομματικό σύστημα. Αφετέρου, η αναθεώρηση ενίσχυσε την ολοκλήρωση της κατοχύρωσης του κοινοβουλευτικού συστήματος, καθώς αφαιρέσε από τον ανώτατο άρχοντα τα περιθώρια παρεμβάσεων στη λειτουργία του. Η αναθεώρηση του 1986 λοιπόν αποτέλεσε το επιστέγασμα της αργής και βασανιστικής εξέλιξης, η οποία ξεκίνησε το 1875 με την αρχή της δεδηλωμένης και διήλθε μέσα από τις οδυνηρές εμπειρίες των βασιλικών εκτροπών από τον κοινοβουλευτισμό, όπως ο ίδιος ο Εθνικός Διχασμός το 1915 και η αποστασία το 1965.¹⁰ Συμπληρωματικά όπως έχει παρατηρηθεί, «η μείζων κατοχύρωση του κοινοβουλευτισμού έχει ως επακόλουθο και τη μείζονα κατοχύρωση της δημοκρατικής αρχής καθ' εαυτήν, δεδομένου ότι συνεπάγεται ενίσχυση της Βουλής ως νομοθετικού και κυρίως ως αντιπροσωπευτικού οργάνου».¹¹

Όπως είναι φανερό, ο ρόλος του αρχηγού του κράτους διαφοροποιήθηκε μετά από κάθε αναθεώρηση του Συντάγματος για να πάρει σήμερα μία μορφή εντελώς διαφορετική από εκείνη του παρελθόντος. Ο θεσμός διατηρεί στις μέρες μας το κύρος που είχε στο παρελθόν, στερείται όμως ουσιαστικής σημασίας. Μετά το 1986, ο θεσμός αυτός δεν έχει πρακτικό περιεχόμενο. Ο ρόλος του Αρχηγού του Ελληνικού Κράτους είναι στην ουσία συμβολικός και εθιμοτυπικός, γεγονός που εγείρει προβληματισμό. Ένας Αρχηγός του Κράτους που δεν κυβερνά αλλά έχει κατοχυρωμένες ρυθμιστικές αρμοδιότητες, θα μπορούσε να λειτουργεί ως θεματοφύλακας της Δημοκρατίας και να ασκεί ουσιαστικό έλεγχο στην κυβέρνηση.

Η έκταση της ρυθμιστικής εξουσίας του Αρχηγού του κράτους στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, λοιπόν, δεν είναι τόσο συνάρτηση του γράμματος του Συντάγματος, όσο της πολιτικής πραγματικότητας και ιδίως της διάρθρωσης του πολιτικού και κομματικού συστήματος. Η εξουσία του βρίσκεται εξάλλου σε άμεση σχέση με τη

⁹ Βλ. Μάνεσης Α. (1989), «Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, Μία κριτική αποτίμηση της νομικοπολιτικής σημασίας της», Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

¹⁰ Βλ. Χρυσόγονος Κ. Χ. (2014), «Συνταγματικό Δίκαιο», σελ. 113 παρ. 7 Β, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

¹¹ Βλ. Σπυρόπουλος, Φ. (1990), «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως «ρυθμιστής του πολιτεύματος», 39, υποσ.10, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή

σταθερότητα ή αστάθεια του πολιτικού και κομματικού συστήματος, καθώς και με την ένταση των πολιτικών και κοινωνικών αγώνων. Όσο καχεκτικό και ασταθές είναι το κομματικό σύστημα, τόσο ενισχυμένος εμφανίζεται ο ρόλος του αρχηγού του κράτους. Ενώ αντίθετα, όσο το κομματικό σύστημα δείχνει ότι διαθέτει ικανότητα αυτορρύθμισης, όσο δηλαδή τα κόμματα μπορούν και συνεννοούνται μεταξύ τους και ρυθμίζουν μόνα τους τις σχέσεις τους, όσο κυβέρνηση και αντιπολίτευση βρίσκουν από μόνες τους τρόπους συνδιαλλαγής και συνεννόησης, τόσο ο ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας εμφανίζεται περιθωριακός και οι ρυθμιστικές του αρμοδιότητες παίρνουν χαρακτήρα διεκπεραιωτικό των συμφωνιών και αποφάσεων των κομμάτων. Στα κόμματα ανήκει άλλωστε, ουσιαστικά, και πρέπει να ανήκει, η πραγματική εξουσία ρύθμισης του πολιτικού συστήματος, και από τις συμπεριφορές και αποφάσεις τους εξαρτώνται οι σχέσεις των οργάνων μεταξύ τους καθώς και η ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Αλλά η ρυθμιστική τους αυτή εξουσία ασκείται πάντα δια του αρχηγού του κράτους, διαμεσολαβείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο οποίος σε περιόδους πολιτικής αστάθειας, κρίσης αναλαμβάνει εκ των πραγμάτων να παίξει ρόλο εξισορροπητικό του συστήματος. Όταν τα κόμματα αποδεικνύονται ανίκανα να ρυθμίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις και οι σχέσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης εμφανίζονται τεταμένες διαταράσσοντας την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος, τότε ανακύπτει η ανάγκη κάποιου τρίτου, ρυθμιστή ή διαιτητή, ο οποίος καλείται να αποκαταστήσει τη διαταραχθείσα ισορροπία και να ανεύρει τρόπους θεσμικής επίλυσης της διαφοράς. Οι περίφημες άρα υπερεξουσίες του Προέδρου, στο μέτρο που ήταν ρυθμιστικές, δεν μεταφέρθηκαν στη Βουλή, όπως λέγεται, αλλά στα κόμματα και στην προκειμένη περίπτωση στα κομματικά επιτελεία της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας.¹²

---

¹² Βλ. Μανιτάκης Α. (1986), «*Η εύκολη αναθεώρηση δυσεφάρμοστων υπερεξουσιών*», Ανάτυπο από το περιοδικό *Αρμενόπουλος*, Έτος 40^ο, Τεύχος 7, Θεσσαλονίκη

II. ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΚΕΝΤΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Με την σύνταξη του Συντάγματος του 1975, ο πρωθυπουργός αναδείχθηκε και καθιερώθηκε ως το κατεξοχήν κέντρο πολιτικών αποφάσεων, ως το όργανο που είναι πολιτικά υπεύθυνο άμεσα έναντι της Βουλής και έμμεσα απέναντι στο λαό για την εκτέλεση της κυβερνητικής πολιτικής. Η υπεροχή αυτή οφείλεται κυρίως στην πολιτική πραγματικότητα της χώρας και λιγότερο στις συνταγματικές διατάξεις, δηλαδή ο ρόλος που διαδραμάτισαν οι πολιτικές και κομματικές δυνάμεις. Η υπεροχή αυτή έχει καταβολές από τη σύσταση του νεοελληνικού κράτους με την μετατόπιση του κέντρου της εξουσίας από τα έμμεσα στα άμεσα όργανα της εκτελεστικής εξουσίας. Αρχικά, η προέχουσα θέση του βρίσκει έρεισμα στην εντονότερη σε σχέση με οποιοδήποτε άλλο όργανο νομιμοποίηση της εξουσίας του. Κοντολογίς, η ύπαρξη δύο χαρισματικών πρωθυπουργών την περίοδο 1974-1989, που λόγω της άμεσης νομιμοποίησής τους από τους Έλληνες εκλογείς είχαν ισοπεδωτική επιβολή απέναντι στα υπόλοιπα κυβερνητικά μέλη, γέννησε την πρωθυπουργοκεντρική εκδοχή του πολιτεύματος. Μία εκδοχή απόρροια, επίσης, της έλλειψης από το Σύνταγμα και τον εκλογικό νόμο προεδρικών και κοινοβουλευτικών αντισταθμισμάτων αντίστοιχα.¹³

Παρόλο που θεωρητικά ο κοινοβουλευτισμός στην χώρα είχε καθιερωθεί από το 1875, προγενέστερο μοναρχικό καθεστώς ασκούσε ακόμα επιρροή. Με το δημοψήφισμα του 1974 και την καθιέρωση της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, ενισχύθηκε η δικέφαλη μορφή της εκτελεστικής εξουσίας, πράγμα που διήρκησε μέχρι και την αναθεώρηση του 1986 οπότε και «ανακατανεμήθηκε η πίτα των εξουσιών μεταξύ του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Πρωθυπουργού υπέρ του τελευταίου με σκοπό την αποκατάσταση μίας πιο δημοκρατικής και κυρίως μίας ακηδεμόνευτης λειτουργίας του πολιτεύματος¹⁴ αφού θεωρείτο ότι υπήρχε ο κίνδυνος διεκδίκησης από τον Αρχηγό του Κράτους αποφασιστικής συμμετοχής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας. Ιστορικά δεν παρατηρήθηκε κάτι τέτοιο, πάντως. Σε συνδυασμό με την αποδυνάμωση του ρόλου των κοινοβουλίων¹⁵ και την ύπαρξη συστημάτων μη αυστηρά αναλογικής μορφής ώστε να δημιουργούν κομματικά ομοιογενή πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο, ο κυρίαρχος ρόλος του Πρωθυπουργού διαφαίνεται εκείνη την περίοδο σε πολλαπλά επίπεδα του πολιτικού βίου καθώς αποτελεί τον επικεφαλής ταυτόχρονα:

1. Στην Κυβέρνηση, αφού η κεντρική ευθύνη και αρμοδιότητά της ως συλλογικού οργάνου για την χάραξη, εποπτεία και αξιολόγηση της γενικής πολιτικής της χώρας έχει μετατοπισθεί στο μεγαλύτερο βαθμό στον «κυβερνήτη» (Α. Μάνεσης)-πρωθυπουργό. Μάλιστα, εκείνος κατέχει την αρμοδιότητα του διορισμού και της παύσης των υπουργών με πρότασή του

¹³ Βλ. Ζέρβας Ν. Σπ. (2014), «Πρωθυπουργοκεντρισμός, Η δεσπόζουσα θέση του αρχηγού της κυβέρνησης στο πολιτικό μας σύστημα», σελ. 68- 69, Μπατσιούλας, Αθήνα

¹⁴ Βλ. Αναστασιάδης Γ. (1986), «Συνταγματική αναθεώρηση και προεδρικός θεσμός, 1985-86», σελ. 25, University Studio Press, Θεσσαλονίκη

¹⁵ Βλ. Μάνεσης Α. (1987), «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα, Αναζητώντας μία δύσκολη νομιμοποίηση», σελ. 49- 50, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή

(Αρ. 37 παρ. 1 Σ), ενώ παράλληλα ο ρόλος του Υπουργικού Συμβουλίου υποβαθμίζεται στα όρια που υπόκειται της θέσης του Πρωθυπουργού.

Ως προς τις αιτίες της περιθωριοποίησης του Υπουργικού Συμβουλίου, χαρακτηριστικά ο Νίκος Σπ. Ζέρβας αναφέρει αφενός ότι οι συνεδριάσεις του αποκτούν ένα τυπικό, επικυρωτικό χαρακτήρα, καθότι οι αποφάσεις έχουν ληφθεί εκ των προτέρων από τον αρχηγό της Κυβέρνησης και τους πιο στενούς του συνεργάτες. Αφετέρου, οι πρωθυπουργοί σπανίως προέβαιναν και προβαίνουν στη σύγκλησή του, καθώς φαίνεται να εμπιστεύονται περισσότερο άλλα ατομικά ή συλλογικά- όπως η Κυβερνητική Επιτροπή- κυβερνητικά όργανα.

2. Στην Κοινοβουλευτική ομάδα, καθώς μετά την ψήφιση αλλαγής του εκλογικού νόμου του 1982 και την αντικατάσταση του καθιερωμένου «σταυρού προτίμησης» από το «δεσμευμένο ψηφοδέλτιο», η σειρά εκλογής έχει ήδη προκαθοριστεί από την ηγεσία του κόμματος χωρίς καμία δυνατή παρέμβαση των ψηφοφόρων στους υποψηφίους.
3. Στο κόμμα, καθώς σύμφωνα με το άρθρο 37 του Συντάγματος στο αξίωμα του Πρωθυπουργού διορίζεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ο αρχηγός του κόμματος που διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών στη Βουλή. Παράλληλα, η δομή, η οργάνωση, ο τρόπος λειτουργίας και ο συγκεντρωτικός ρόλος του προέδρου στο εσωτερικό επιτρέπουν την άσκηση προσωποπαγούς πολιτικής στην Κυβέρνηση και το πολιτικό σύστημα καθώς ο βαθμός συμμετοχής της βάσης στη λήψη αποφάσεων είναι οριακός.
4. Στη διοίκηση, ο πολιτικός έλεγχος και η εποπτεία –αν όχι υποταγή και ιδιοποίηση- της οποίας συνήθως δικαιολογείται είτε ως προληπτική αντίδραση στην πιθανότητα υπονόμησης των αλλαγών και της εφαρμογής του κυβερνητικού προγράμματος από τη γραφειοκρατία είτε ως προάσπιση της ενότητας και συνοχής ενός υπερδιογκωμένου και κατακερματισμένου κρατικού μηχανισμού, δύσμορφου στη διάπλαση και ανάπτυξή του και γραφειοπαθολογικού στη λειτουργία του.¹⁶

Το κύρος του Πρωθυπουργού συμπληρώνεται από τη δυνατότητα, αυτή τη φορά σύμφωνα με τις συνταγματικές διατάξεις, να μετέχει καθημερινά στη διαμόρφωση και άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής. Ο συντακτικός νομοθέτης αναθέτει στον Πρωθυπουργό, ως ατομικό όργανο, την ευθύνη του συντονισμού και εφαρμογής του κυβερνητικού έργου (Αρθ. 82 παρ.2 Σ) και στην Κυβέρνηση, ως συλλογικό όργανο, την ευθύνη του καθορισμού και της διεύθυνσης της γενικής πολιτικής της χώρας (Αρθ. 82 παρ.1 Σ). Κατέληξε, λοιπόν, να συμπυκνωθεί στο πρόσωπό του η γενική πολιτική ευθύνη της κυβέρνησης απέναντι στο Κοινοβούλιο και στο λαό η οποία έρχεται να προστεθεί στην τριπλή συνταγματική ευθύνη που έχει να κατευθύνει, να προωθή και να συντονίζει τις ενέργειες των Υπουργών.

¹⁶ Βλ. Μακροδημήτρης Α. (1992), «Η οργάνωση της Κυβέρνησης, Ζητήματα συνοχής και Διαφοροποίησης», σελ. 21-24, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή

Έτσι, συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι ο Πρωθυπουργός από τη μία μετέχει άμεσα και ενεργά στη διαμόρφωση και άσκηση της γενικής πολιτικής ενώ ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μόνο έμμεσα μπορεί να επηρεάσει την εξέλιξη της πολιτικής αυτής. Πρωθυπουργός, Κυβέρνηση και κυβερνητική πλειοψηφία σε στενή συνεργασία μεταξύ τους καθορίζουν τη γενική πολιτική της χώρας και συμπράττουν στην υλοποίηση του κυβερνητικού προγράμματος.¹⁷ Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας οφείλει να εγγυάται τη διατήρηση των συνταγματικών προϋποθέσεων για την ομαλή και αδιατάρακτη πραγματοποίηση του προγράμματος αυτού. Με άλλα λόγια, οι εξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας και του Πρωθυπουργού δεν είναι μεταξύ τους ιεραρχικά διαρθρωμένες, αλλά ούτε και πολιτικά ανταγωνιστικές. Παρατηρούμε, έτσι, ένα είδος μετατόπισης αρμοδιοτήτων στο πλαίσιο της εκτελεστικής εξουσίας και μάλιστα, σ' αυτήν τη συγκεντρωμένη εξουσία δεν υπάρχει άλλο κέντρο θεσμοποιημένης εξουσίας που να μπορεί να σταθεί εμπόδιο στην «εν δυνάμει» αυθαιρεσία των κυβερνώντων και να αποτρέψει έτσι την κατολίσθηση προς τον αυταρχισμό. Πράγματι, το ισχυρό κράτος υπάρχει με τη μορφή ισχυρής εκτελεστικής εξουσίας, η οποία λειτουργεί χωρίς θεσμικά αντίβαρα, ούτε εξωτερικά ούτε στο εσωτερικό της.¹⁸

Παράλληλα, από γλωσσολογική σκοπιά, έχει διατυπωθεί ότι ένδειξη της τάσης ενίσχυσης της θέσης και των αρμοδιοτήτων του Πρωθυπουργού αποτελεί η γενική επικράτηση της έννοιας του «πρωθυπουργού» έναντι του ορθότερου «προέδρου του υπουργικού συμβουλίου» ή της «Κυβέρνησης».

Όμως, η αντιπαράθεση άλλωστε αρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού, ανήκει σε άλλες εποχές και ήταν με τη σημερινή διάρθρωση των πολιτικών και κοινοβουλευτικών δυνάμεων μη ρεαλιστική. Η κυρίαρχη σήμερα πολιτική αντίθεση, εντοπίζεται στις σχέσεις κυβέρνησης-αντιπολίτευσης, πλειοψηφίας- μειοψηφίας. Το επίκεντρο της συνταγματικής ισορροπίας δεν βρίσκεται πλέον στην εκτελεστική εξουσία και στις σχέσεις της με τη νομοθετική ή στις σχέσεις αρχηγού του κράτους και πρωθυπουργού, έχει μετατοπιστεί οριστικά στο κομματικό σύστημα, στις σχέσεις των κομμάτων μεταξύ τους.

---

¹⁷ Βλ. Μανιτάκης Α. (1982), «Ο χαρακτηρισμός του πολιτεύματος και οι σχέσεις Προέδρου της Δημοκρατίας και Πρωθυπουργού», ανάπτυπο από το περιοδικό «Το Σύνταγμα Ι», Τόμος Η'

¹⁸ Βλ. Μάνεσης Α. (1987), «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα, Αναζητώντας μία δύσκολη νομομοποίηση», σελ. 49- 50, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή

III. Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΩΣ ΡΥΘΜΙΣΤΗΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ρυθμιστής του Πολιτεύματος (άρθρο 30 παρ. 1).

Εκλέγεται από τη Βουλή και έχει δικαίωμα επανεκλογής μία μόνο φορά.

Ο εκλεγμένος Πρόεδρος πριν αναλάβει τα καθήκοντά του δίνει ενώπιον της Βουλής όρκο, τον τύπο του οποίου καθορίζει το Σύνταγμα.

Οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας διακρίνονται σε συμβολικές, ρυθμιστικές, νομοθετικές, διοικητικές και δικαστικές. Κατά το παρόν Σύνταγμα, οι ουσιαστικές αρμοδιότητές του είναι περιορισμένες σε σχέση με τις αρμοδιότητες του Πρωθυπουργού και των Υπουργών, είναι συγκεκριμένες, απαριθμούνται περιοριστικά στο Σύνταγμα και διέπονται:

- από τον ερμηνευτικό κανόνα του άρθρου 50 Σ. σύμφωνα με τον οποίο, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχει μόνο όσες αρμοδιότητες του αναθέτουν ρητά το Σύνταγμα και οι νόμοι που είναι σύμφωνοι με αυτό.
- από τη ρήτρα του άρθρου 35 παρ. 1 Σ. σύμφωνα με την οποία, καμία πράξη του Προέδρου δεν ισχύει ούτε εκτελείται χωρίς την προσυπογραφή του αρμοδίου Υπουργού εκτός από τις εξαιρέσεις που αναφέρονται περιοριστικά στην παρ. 2 του ιδίου άρθρου.

Ο όρος του Προέδρου της Δημοκρατίας ως ρυθμιστή του πολιτεύματος απαντάται επίσης για πρώτη φορά στην Ελλάδα στο Σύνταγμα του 1975 με το άρθρο 30 παρ.1 εδ. α ενώ γίνονταν αναφορές του όρου πολύ πριν το 1975. Αντίστοιχες αναφορές απαντώνται σε ξένα Συντάγματα, Γαλλικό Σύνταγμα του 1958 (άρθρο 5), Πορτογαλικό Σύνταγμα του 1976/1982/1989 (άρθρο 123), Ισπανικό Σύνταγμα του 1970 (άρθρο 56 παρ 1). Ο χαρακτηρισμός του ως ρυθμιστή αποτυπώνεται στις ρυθμιστικές αρμοδιότητες τις οποίες κατέχει, συγκεκριμένα:

1. τη σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο και την κήρυξη της έναρξης και της λήξης της βουλευτικής περιόδου (άρθρο 40 παρ.1 Σ)
2. την αναστολή των εργασιών της βουλευτικής συνόδου(άρθρο 40 παρ.2 Σ)
3. τη διάλυση της Βουλής (άρθρο 41 Σ)
4. τον διορισμό του Πρωθυπουργού και της Κυβέρνησης και την απαλλαγή από τα καθήκοντά τους (άρθρα 37 και 38 Σ)
5. την έκδοση διαγγελμάτων (άρθρο 44 παρ.3 Σ)

Κατά τον Ανδρέα Δημητρόπουλο ο όρος «ρυθμιστής» προσδιορίζει τη συνταγματική θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στο κοινοβουλευτικό σύστημα, σε αυτόν

συμπυκνώνεται ο συνταγματικός ρόλος του Προέδρου. Ο Αριστόβουλος Μάνεσης, γράφοντας για τη συνταγματική Αναθεώρηση του 1986, περιγράφει την έννοια του ρυθμιστή του πολιτεύματος ως εξής: «Με τη ρητή αυτή διάταξη του άρθρου 30 του Συντάγματος απονέμεται στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας μια γενική αρμοδιότητα να διαμεσολαβεί στις σχέσεις μεταξύ Κυβέρνησης-Βουλής και Λαού (ως εκλογικού σώματος και ως τελευταίου κριτή) –ιδίως όταν αυτές διαταράσσονται- με στόχο τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος. Παρόμοια με αυτήν άποψη εξέφρασε ο Κ. Καραμανλής τονίζοντας ότι η αποστολή του Προέδρου της Δημοκρατίας «...συνίσταται εις το να ρυθμίζει την λειτουργίαν του Πολιτεύματος, εναρμονίζων τας σχέσεις Βουλής και Εκλογικού Σώματος... Αι εξουσίαι, τας οποίας το Σύνταγμα παρέχει εις τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας περιορίζονται εις εκείνας μόνον, αι οποίαι είναι απαραίτητοι δια την άσκησιν του ρυθμιστικού του ρόλου». Από την άλλη πλευρά, ο Γ.Α Μαγκάκης, αγορεύοντας σε συνεδρίαση της Βουλής σχετικά με το Σύνταγμα του 1975, παρατηρεί: «Ρυθμιστήν σημαίνει εκείνον, ο οποίος έχει τη δυνατότητα να θέση εις κίνησιν μηχανισμούς, προβλεπόμενους από το Σύνταγμα και το Πολίτευμα και την πολιτικήν εν γένει οργάνωσιν της ζωής δια να εξευρίσκειτα εκάστοτε η λύσις ενός πολιτικού θέματος, το οποίον έχει ανακούψει.» Κατά τον Φίλιππο Κ. Σπυρόπουλο ο όρος «ρυθμιστής του πολιτεύματος» είναι μια έννοια που αφορά τον θεσμό καθ'εαυτόν του Προέδρου της Δημοκρατίας (πέρα από τις ουσιαστικές ή μη αρμοδιότητές του) και το κύρος κυρίως, με το οποίο πρέπει να περιβάλλεται.¹⁹ Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν είναι μόνο το σύνολο των αρμοδιοτήτων του. Είναι προφανώς κάτι πολύ περισσότερο. Ανεξάρτητα από το κείμενο του Συντάγματος, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας πρέπει να λειτουργεί ως *auctoritas*, όχι ως *potestas*, ως αρχή με κύρος και όχι ως εξουσία. Η έννοια της «*auctoritas*» είναι δυσχερές να αποδοθεί νοηματικά, τόσο μάλιστα που ο Theodor Mommsen τη θεωρούσε «λέξη ανεπίδεκτη αυστηρού ορισμού». Εκφράζει πάντως τη συνέχεια, την παράδοση, τη διάρκεια. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων του αλλά και πέραν τούτων πρέπει να ενεργεί (ως ρυθμιστής του πολιτεύματος) ως *auctoritas*.²⁰

Δεν χρειάζεται κάποιος με τον ρόλο του «διαιτητή», χρειάζεται ένας ρυθμιστής με εξουσίες. Και αν είναι αλήθεια ότι υπάρχει κατάχρηση της εξουσίας, τότε θα συμφωνήσουμε όλοι ότι πρέπει να υπάρχει ένας ρυθμιστής του πολιτεύματος με εξουσίες (Κ. Στεφανόπουλος). Στην προεδρευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία πρέπει να ασκεί τη ρυθμιστική του αποστολή με συντονισμένη και συνταγματική άνεση και κατοχύρωση χωρίς την ευθύνη πολιτικών πρωτοβουλιών που να τον εκθέτουν στα μάτια και τη συνείδηση του λαού. Πρέπει να παρεμβαίνει δίχως

¹⁹ Βλ. Δημητρόπουλος Α. (2011), «*Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*», σελ. 1033-1044, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη – Μάνεσης Α. (1980), «*Συνταγματική Θεωρία και Πράξη 1954-1979*», σελ.597-598, Εκδόσεις: Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη – Σπυρόπουλος Φ. (1990), «*Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως “ρυθμιστής του πολιτεύματος*», σελ.14-20 και 34-41, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

²⁰ Βλ. Μορφιανάκη Ε. (2012- 2013), «*Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως «ρυθμιστής» του πολιτεύματος . The President of Democracy as “regulator” of the form of government*», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών

υστεροβουλία, αυταπόδεικτα, αντικειμενικά, αναγκαία για την αποτελεσματική, χρηστή και εύρυθμη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος μέσα στις καθορισμένες προϋποθέσεις και στα καθορισμένα συνταγματικά όρια και πλαίσια (Γ. Λιαροκάπης).²¹

Η διάσταση απόψεων μαρτυρά τις πολυσήμαντη έννοια του «ρυθμιστή» ο οποίος συγκεντρώνει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που απορρέουν από την ιδιότητά του αυτή καθώς έχει υπερκομματικό ρόλο αφού, ενώ διατηρεί τον πολιτικό του χαρακτήρα, απεμπολεί τον κομματικό κατέχοντας θέση που υπερβαίνει τον πολιτικό ανταγωνισμό. Ο κοινός νομοθέτης έρχεται να διασφαλίσει αυτή την υπερκομματική θέση απαιτώντας πλειοψηφία 2/3 του συνόλου για την εκλογή στις πρώτες ψηφοφορίες προϋποθέτοντας συνεργασία των πολιτικών κομμάτων. Παράλληλα, ως ρυθμιστής αποτελεί κινητήριο δύναμη για την ενεργοποίηση του πολιτεύματος αφού μεσολαβεί και συμπράττει με τη Βουλή και την Κυβέρνηση. Από την καθιέρωση της βασιλευόμενης Δημοκρατίας στην Ελλάδα, διακρινόταν ο αρχηγός του Κράτους από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας καθώς ο δεύτερος «προεδρεύει δεν κυβερνά». Μάλιστα, λαμβάνοντας υπόψιν την συστηματική ερμηνεία του Συντάγματος και τις διατάξεις του αρθ. 30 παρ. 2 που καθιερώνει το ασυμβίβαστο του ΠτΔ και του αρθ. 82 παρ. 1, η Κυβέρνηση κυβερνά και ο Πρόεδρος προεδρεύει. Γιατί το πολίτευμα της χώρας έχει υποστεί μian αισθητή «πρωθυπουργοκεντρική παρέκκλιση και μετασχηματισμό» με συνέπεια να σημειώνεται υπερβολική συγκέντρωση εξουσίας στο αξίωμα αυτό. Συμπεραίνεται, επομένως, σύμφωνα με τον Α. Μακρυδημήτρη, ότι είναι χρήσιμη και αναγκαία η διόρθωση αυτής της αλλοίωσης που έχει υποστεί το πολίτευμα της κατ' όνομα πλέον «προεδρευομένης» κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και η σχεδίαση ενός συστήματος καλύτερης και αρμονικότερης εξισορρόπησης μεταξύ των συντεταγμένων εξουσιών του κράτους.

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως ρυθμιστής του πολιτεύματος ασκεί έναν ευρύτερο ρυθμιστικό ρόλο που αποσκοπεί στην ομαλή συνεργασία της κυβέρνησης με τη βουλή αλλά και των κομμάτων μεταξύ τους προς αποφυγή πολιτικών κρίσεων. Ως αποτέλεσμα του ευρύτερου ρυθμιστικού ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι η διαμόρφωση των ακόλουθων συνθηκών του πολιτεύματος εφόσον βέβαια δεν συνιστούν επέμβαση στην ενεργό πολιτική της χώρας. Συγκεκριμένα:

- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας έχοντας επικοινωνιακή λειτουργία, διατηρεί τακτική επαφή με τους αρχηγούς των κομμάτων και τους αποδέχεται πάντοτε στις αιτήσεις τους για ακρόαση με στόχο την «εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ των φορέων του δημοσίου, ιδίως πλειοψηφίας και μειοψηφιών»²²
- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας με την συμβολική-ενοποιητική λειτουργία του πέρα από το διάγγελμα, απευθύνει μηνύματα προς τον ελληνικό λαό σε

²¹ Βλ. Ζηλεμένος Κ. (1991), «Ο ρυθμιστής του πολιτεύματος, Το Σύνταγμα του 1975/1986», σελ. 94-95, Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα- Κομοτηνή

²² Βλ. Μάνεσης Α. (1989), «Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, Μία κριτική αποτίμηση της νομοκοινοπολιτικής σημασίας της», Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

επετειακές περιστάσεις μέσω των οποίων συνήθως απευθύνει εκκλήσεις για εθνική ενότητα και σεβασμό των συνταγματικών θεσμών.

- Κατά την συμβουλευτική του λειτουργία, μπορεί να ενεργεί υποβοηθητικά σε συνδυασμό με κάποια άλλη προβλεπόμενη αρμοδιότητά του (διαβουλεύσεις με Κυβέρνηση για έκδοση προεδρικού διατάγματος)
- Όπως αναφέρει ο Δ. Τσάτσος, ο όρος «ρυθμιστής του πολιτεύματος» λειτουργεί και ως κριτήριο για τον δημόσιο λόγο, την προσωπική και την θεσμική συμπεριφορά του Προέδρου, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο όρια και «κανόνες» στην άσκηση όχι μόνο των προηγούμενων άτυπων δραστηριοτήτων του, αλλά και αυτών που ασκούνται βάσει ρητών διατάξεων του Συντάγματος.
- Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας προεδρεύει της σύσκεψης των αρχηγών πολιτικών κομμάτων μετά από πρόταση του πρωθυπουργού, λειτουργία που αποτελεί τη σημαντικότερη εκδήλωση της τάσης απόδοσης εκτίμησης και κύρους στο πρόσωπο του Προέδρου ώστε να έχει ευχέρεια χειρισμών.

Συνάγεται λοιπόν το συμπέρασμα πως το δημοκρατικό πολίτευμα δεν πρέπει να καθιερώνει την υπεροχή ενός οργάνου αλλά να δημιουργεί σύστημα ελέγχων, ανασχέσεων, αντιβάρων και ισορροπιών μεταξύ των κρατικών οργάνων και των κρατικών λειτουργιών «pour que le pouvoir arrête le pouvoir».²³

---

²³ Βλ. Μοντεσκιέ (2006), «*Το πνεύμα των Νόμων*», Μετάφραση: Κωστής Παπαγιώργης - Παναγιώτης Κονδύλης, Γνώση, Αθήνα

IV. ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Με την αναθεώρηση αφαιρέθηκαν από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας κυρίως οι εξής αρμοδιότητες:

-Η δυνατότητα διάλυσης της Βουλής η οποία πέρασε στην διακριτική ευχέρεια του Πρωθυπουργού.

-Η δυνατότητα, σε περίπτωση μη αυτοδύναμης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας, εντολής σχηματισμού Κυβέρνησης σε οποιοδήποτε πρόσωπο, ακόμα και εκτός Βουλής.

-Η δυνατότητα να απευθύνει μόνος του διαγγέλματα προς τον ελληνικό λαό.

-Η δυνατότητα έκδοσης χωρίς την προσυπογραφή μέλους της Κυβέρνησης οργανωτικών διαταγμάτων για τη διάρθρωση των δημοσίων υπηρεσιών (τροποποίηση άρθρ. 43, με απόληψη της παρ. 3).

-Η δυνατότητα προκήρυξης μόνο με Προεδρικό Διάταγμα δημοψηφίσματος για κρίσιμα εθνικά θέματα, η προκήρυξη των οποίων γίνεται πλέον μόνο ύστερα από πρόταση της Κυβέρνησης και απόφαση της Βουλής, που λαμβάνεται με την απόλυτη πλειοψηφία των 151 βουλευτών, δηλαδή την κυβερνητική πλειοψηφία.

Ως αποτέλεσμα από τότε μέχρι και σήμερα έχουμε έναν παντοδύναμο Πρωθυπουργό. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «Πρωθυπουργοκεντρισμός» και χαρακτηρίζει τη χώρα μας τα τελευταία χρόνια, μετά δηλαδή την αναθεώρηση του 1986. Η ιστορική εξέλιξη αυτή μπορούμε να πούμε ότι έχει υποβαθμίσει τον ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας δεδομένου ότι η συμβολή του στην πολιτική ζωή χώρας είναι ελάχιστη έχοντας περιορισμένες δυνατότητες πολιτικής παρέμβασης.

Ο Αρ. Μάνεσης υποστηρίζοντας την αποκατάσταση των εξουσιών του Προέδρου της Δημοκρατίας έχει αναφέρει ότι: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως ρυθμιστής του πολιτεύματος κατά το Σύνταγμα έχει μια γενική αρμοδιότητα: να διαμεσολαβεί στις σχέσεις μεταξύ Κυβέρνησης, Βουλής και λαού (ως εκλογικού σώματος και ως τελευταίου κριτή), ιδίως όταν αυτές διαταράσσονται, με στόχο τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του πολιτεύματος. Εφόσον δε στην εποχή μας οι σχέσεις μεταξύ των κρατικών τούτων οργάνων διαπλέκονται μέσω των πολιτικών κομμάτων, ο ρυθμιστικός ρόλος του Προέδρου της Δημοκρατίας αποσκοπεί ειδικότερα στην εναρμόνιση των σχέσεων μεταξύ πλειοψηφίας (κυβέρνησης) και μειοψηφίας (αντιπολίτευσης), όταν το κομματικό σύστημα δεν κατορθώνει να αυτορρυθμιστεί..., καθώς ο θεσμός δεν είναι μία αδειανή πολυθρόνα».²⁴

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας χρειάζεται να επιφορτιστεί, συνταγματικά, με ουσιαστικές ρυθμιστικές αρμοδιότητες, ανάλογες με το βάρος που είναι φορτισμένη η

²⁴ Βλ. Μητρόπουλος Δ. (2008), «Αριστόβουλος Μάνεσης», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2008/11/24/politics/aristoboylos-manesis/>

έννοια του αξιώματός του καθώς οι περισσότερες δυνατότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας ισοδυναμούν με ισχυρότερη προστασία της λαϊκής βούλησης. Κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής τετραετίας οι πολίτες δεν έχουν παρεμβατικές δυνατότητες για να αντιμετωπίσουν τυχόν κυβερνητικό αυταρχισμό, ή την όποια περιφρόνηση της λαϊκής θέλησης. Μόνο ένας ισχυρός ρυθμιστής του Πολιτεύματος, ο οποίος δεν κυβερνά, αλλά ελέγχει εκείνους που ασκούν την εξουσία, είναι αυτός που μπορεί να μετριάσει την ενδεχόμενη πρωθυπουργική αυθαιρεσία. Βασική παράμετρος του κύρους οποιουδήποτε πολιτικού αξιωματούχου είναι η ευρύτητα τού Σώματος που τον εκλέγει. Ο δικός μας Πρόεδρος της Δημοκρατίας εκλέγεται από τους Βουλευτές, με επαναλαμβανόμενες ψηφοφορίες και σε περίπτωση αποτυχίας διαλύεται η Βουλή. Οι διαδικασίες αυτές, όμως, όπως έχει υποστηριχθεί, μειώνουν το κύρος του και αναστατώνουν την πολιτική ζωή της Χώρας. Δεδομένης της χαμηλής ποιότητας της Δημοκρατίας μας, λόγω της έλλειψης εξισορροπιστικών κέντρων, μη συμμετοχής του πολίτη στη λήψη αποφάσεων και αδυναμίας ελέγχου του στην άσκηση της εξουσίας, υπάρχει ανάγκη ενίσχυσης του ρυθμιστικού ρόλου τού Προέδρου της Δημοκρατίας.

Στοχεύοντας στην κατεύθυνση αυτή σχετικά με το ρόλο του Προέδρου της Δημοκρατίας προτείνεται σχετικά:

- Η εκλογή του, εάν δεν επιτυγχάνεται από τους βουλευτές με την πλειοψηφία των 2/3, να γίνεται απευθείας από το λαό, χωρίς αλλαγή της Βουλής, με υποψηφίους όσους προτάθηκαν από τα κόμματα στη Βουλή.²⁵

Αναφερόμενος σε εναλλακτική θέση και συγκεκριμένα εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας ο Αντ. Μακρυδημήτρης διατυπώνει τη γνώμη της «μέσης λύσης» βάσει της οποίας η σχετική διάταξη 32 παρ. 4 του Συντάγματος θα μπορούσε να προσλάβει την ακόλουθη μορφή: «Αν δεν επιτευχθεί ούτε και στην τρίτη ψηφοφορία η αυξημένη αυτή πλειοψηφία, προκηρύσσονται εκλογές για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας από το ίδιο το εκλογικό σώμα. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την άμεση εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας».²⁶

- Να έχει δικαίωμα διάλυσης της Βουλής σε περίπτωση δυσαρμονίας πλειοψηφίας της και της λαϊκής βούλησης, μεταβολή στην διαδικασία αναθεώρησης του Συντάγματος, η οποία είναι εξαιρετικά δύσκολη αφού απαιτείται διάλυση της Βουλής και τήρηση χρονοδιαγραμμάτων. Θα μπορούσε να προβλεφθεί ότι για την αναθεώρηση μη θεμελιωδών άρθρων του Συντάγματος απαιτείται πλειοψηφία 2/3 ή 3/5 της Βουλής χωρίς την προηγούμενη διάλυσή της
- Σε περιπτώσεις μεγάλων εθνικών θεμάτων να μπορεί να προκηρύσσει δημοψηφίσματα χωρίς να αποτελεί αποκλειστικό του προνόμιο αλλά μία από

²⁵ Βλ. Πεπονής Α. (1986), «Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986», Αντ. Ν. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

²⁶ Βλ. σχετικές αγορεύσεις των Ευ. Βενιζέλου, Χ. Ροκοφύλλου, Α. Κανταρτζή, Φ. Κουβέλη, Α. Ιντζές στην Ολομέλεια (Πρακτικά Βουλής, συν. ΡΛ' /13.5.1998, σελ. 8163, 8166, 8168, 8170, 8172, 8183)

τις εναλλακτικές δυνατότητες ενεργοποίησης της άμεσης πολιτικής συμμετοχής του λαού, παρέχοντας έτσι ένα αντίβαρο απέναντι σε διεργασίες υπονόμεισής του. Άλλωστε, και μόνο η απειλή κήρυξης δημοψηφίσματος ανεξάρτητα από την τελική έκβαση επιτρέπει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας να διασφαλίσει την δημοκρατική νομιμοποίηση, ιδιαίτερα στην περίπτωση δυνατότητας άσκησης βέτο.

- Να έχει δικαίωμα να απευθύνει διαγγέλματα σε εξαιρετικές περιπτώσεις με προηγούμενη ενημέρωση προς την Κυβέρνηση μεν, χωρίς την επίβλεψή της δε.
- Να έχει πλήρη έλεγχο συνταγματικότητας των νομοσχεδίων, καθώς στο παρόν Σύνταγμα ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατέχει την αρμοδιότητα έκδοσης και αναπομπής νομοσχεδίου.
- Να έχει περισσότερο ενεργητικό και όχι αποκλειστικά διεκπεραιωτικό ρόλο κατά τον διορισμό της Κυβέρνησης. Θα μπορούσε δηλαδή μετά τη δεύτερη διερευνητική εντολή, να προβλεφθούν δύο αλληλοδιάδοχες αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας. Η πρώτη περιλαμβάνει ένα κάπως άνετο χρονικά στάδιο διαβουλεύσεως του Προέδρου με τους αρχηγούς των κοινοβουλευτικών κομμάτων, που θα του δίνει μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων και δεν θα εξαντλείται σε μία σύσκεψη υπό την προεδρία του, όπως ισχύει σήμερα, προκειμένου να διερευνηθούν όλες οι δυνατότητες σχηματισμού κοινοβουλευτικής κυβέρνησης. Η δεύτερη θα ενεργοποιείται μόνο σε περίπτωση αποτυχίας της πρώτης, και θα εξειδικεύεται με τον διορισμό δικομματικής εκλογικής κυβέρνησης, όσο το δυνατόν ευρύτερης αποδοχής, τον επικεφαλής της οποίας θα διορίζει ο Πρόεδρος μετά από σχετικές διαβουλεύσεις με τα κόμματα.²⁷
- Αναφορικά με το κύριο θέμα της εργασίας μας, να συγκαλεί σύσκεψη των αρχηγών των κομμάτων σε κρίσιμες περιστάσεις και τη συνταγματοποίηση του θεσμού που λειτουργεί ιστορικά στη χώρα μας άτυπα με σκοπό να απορροφά πολιτειακές εντάσεις ιδιαίτερα σε εποχές όπως τις σημερινές που χαρακτηρίζονται από οξυμμένα προβλήματα εθνικής ασφάλειας και άμυνας.

Ο Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας πρέπει να έχει μια σαφώς κατοχυρωμένη γενική αρμοδιότητα να διαμεσολαβεί στις σχέσεις Κυβέρνησης-Βουλής-Λαού, για να είναι διασφαλισμένη η ομαλή λειτουργία τού Πολιτεύματος. Πρέπει να αποτελέσει ένα ισχυρό αντίβαρο στις όποιες αντισυνταγματικές αυθαιρεσίες που βλάπτουν την πολιτική ζωή της Χώρας ώστε να προασπίζονται τα συμφέροντα του Λαού. Χωρίς να χρειάζεται, λοιπόν, ριζική αλλαγή του πολιτεύματος προς την 'προεδρική' δημοκρατία, η μερική τροποποίησή του για τη διασφάλιση μεγαλύτερης θεσμικής ισορροπίας στο σύστημα διακυβέρνησης της χώρας, θα ισοδυναμούσε με μία ουσιαστική 'επανεκκίνησή' του.²⁸

²⁷ Βλ. Προτάσεις- Πρακτικά- Έκθεση στην Πρώτη Επιτροπή Αναθεώρησης τη θέση που υποστήριξε ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Ν. Αλευράς σελ. 236

²⁸ Βλ. Μακροδημήτρης Α. (2013), «Υφαίνοντας τον ιστό της Πηνελόπης, Διοίκηση και Δημοκρατία στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης», σελ. 55- 61, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη

3. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

I. ΚΑΤΑΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

Συμβούλιο του Στέμματος

Αντίστοιχα μορφώματα με το συμβούλιο πολιτικών αρχηγών συναντώνται στην ελληνική ιστορία με απαρχή το Συμβούλιο του Στέμματος το οποίο χαρακτηριζόταν από άτυπη λειτουργία και έλλειψη συνταγματικής θεμελίωσης. Τυπικά, η σύγκλησή του προϋπέθετε πρόταση από την υπεύθυνη κυβέρνηση λαμβάνοντας δύο μορφές, αφενός του Συμβουλίου του Στέμματος με συμμετοχή του Πρωθυπουργού, των διατελεσάντων πρωθυπουργών και όσων προσωπικοτήτων θεωρούσε σκόπιμο να καλέσει ο «Αναξ» και αφετέρου του Συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών, με συμμετοχή του Πρωθυπουργού και των αρχηγών των αναγνωρισμένων κομμάτων της Βουλής²⁹ με σκοπό την επίλυση εθνικών θεμάτων εξωτερικής/εσωτερικής πολιτικής είτε προβλημάτων κυβερνητικής αστάθειας αντίστοιχα. Στην πράξη, ο θεσμός κατέληξε να εξαρτάται από την ευχέρεια του Βασιλιά ως προς την διαδικασία σύγκλησής του και τις θεματικές ενασχόλησής του. Η έλλειψη αυτή συνταγματικής θεμελίωσης, καθώς δεν προβλεπόταν ούτε στο Σύνταγμα του 1952, και η αυξημένη αναγνώριση βασιλικής αρμοδιότητας έναντι του τεκμηρίου αρμοδιότητας βρίσκει έρεισμα καθώς μιλάμε για μία εποχή- «συνταγματικό μεταίχμιο» κατά την αποκρυστάλλωση του δημοκρατικού και κοινοβουλευτικού χαρακτήρα του πολιτεύματος της βασιλευόμενης δημοκρατίας από την συνταγματική μοναρχία.

Η πιο γνωστή σύγκληση του Συμβουλίου του Στέμματος υπήρξε κατά την περίοδο των Ιουλιανών του 1965 που συνήλθε για να νομιμοποιήσει μοναρχικές απρέπειες και να δικαιολογήσει αντισυνταγματική, αντικοινοβουλευτική και αντιδημοκρατική συμπεριφορά του τελευταίου των Γλύξμπουργκ.³⁰ Μάλιστα, η πρώτη απόπειρα επισημοποίησης του θεσμού εκδηλώνεται κατά την δικτατορία των Συνταγματαρχών καθώς προβλεπόταν σύμφωνα με το Σύνταγμα του 1968 συμβούλιο προσωπικοτήτων με συμβουλευτικό χαρακτήρα μετά από σύγκληση του Βασιλιά και εισήγηση της κυβέρνησης κατ' εξαίρεση με την συμμετοχή του Πρωθυπουργού, των αρχηγών των κομμάτων της Βουλής και των διατελεσάντων κοινοβουλευτικών πρωθυπουργών για να διαμορφωθεί με το τελικό κείμενο ως σύμπραξη του Πρωθυπουργού, των αρχηγών των δύο μεγαλύτερων κομμάτων της Βουλής με την προσθήκη του Προέδρου του «Συνταγματικού Δικαστηρίου» και τον αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων. Κατά τα δύο χουντικά Συντάγματα του 1968 και του 1973 μετονομάστηκε σε Συμβούλιο του Έθνους. Η σύγκληση του Συμβουλίου του Στέμματος λόγω του χαρακτήρα που προσέλαβε, παραμένει μελανό σημάδι στην πολιτική ιστορία της χώρας, γεγονός που

²⁹ Βλ. Κατρούγκαλος Γ. (1998), «*Η συνταγματικότητα της Σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών*», στο «Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάνεση, Τόμος II», σελ. 204- 205, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

³⁰ Βλ. Ζηλεμένος Κ. (1991), «*Ο ρυθμιστής του πολιτεύματος, σύνταγμα 1975/ 1986*», σελ. 266, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη

προδιέγραψε την πορεία του θεσμού και μετά την μετεξέλιξη του σε Συμβούλιο της Δημοκρατίας όπως αναφέρεται παρακάτω.

Όμως, κατάφερε ως θεσμός να αποκτήσει αξία αναμφισβήτητη αφού η σημασία του διαφαινόταν έκδηλα στην επιρροή των ληφθεισών αποφάσεων στο πλαίσιο του στην κυβερνητική πολιτική, αφού αποτελούσε προϋπόθεση για την κήρυξη της χώρας σε κατάσταση πολιορκίας και γνώμονας για την ανάθεση της εντολής σχηματισμού και παύση της κυβέρνησης, την διάλυση της Βουλής και για οποιοδήποτε θέμα μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Χαρακτηρίστηκε μάλιστα και Συμβούλιο του Έθνους, γεγονός που αποδεικνύει αφενός τον εθνικό χαρακτήρα που είχε προσδοθεί στη σύγκλησή του και αφετέρου τον εθνικό ρόλο του βασιλιά ως εγγυητή των θεσμών και του Συντάγματος. Συνεπώς, λειτούργησε ως ενίσχυση και νομιμοποίηση της Αυλής ως παράγοντα πολιτειακής εξουσίας με ταυτόχρονη υποχώρηση της λαϊκής κυριαρχίας και κοινοβουλευτικής αρχής της «λογικής του πολιτεύματος» (Ελ. Βενιζέλος).

Συγκλήθηκε για πρώτη φορά στις 18 και 20 Φεβρουαρίου 1915 με αφορμή την είσοδο της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και επακολούθησαν άλλες οχτώ συναντήσεις μέχρι το 1967:

- i. 7 και 15 Νοεμβρίου 1916: Παράδοση οπλισμού στην Entente
- ii. 29 Μαΐου 1917: Παραίτηση Κωνσταντίνου Α΄
- iii. 7 Ιανουαρίου 1964: Κυπριακό
- iv. 1 Φεβρουαρίου 1964: Κυπριακό
- v. 19 Αυγούστου 1964: Κυπριακό
- vi. 7 Μαΐου 1965: Κυπριακό
- vii. 6 Φεβρουαρίου 1967: Κυπριακό

Πρωτοφανής ήταν η εκδήλωση του θεσμού το 1965 με αφορμή την αντιμετώπιση της πολιτικής κρίσης. Όπως συνηθιζόταν στο Συμβούλιο μετείχαν οι διατελέσαντες Πρωθυπουργοί ενώ εκλήθη επίσης ο αρχηγός των Προοδευτικών, κατ' εξαίρεση, ως ο μόνος εισηγητής της λύσεως του σχηματισμού Κυβερνήσεως συνεργασίας, για την άρση του πολιτικού αδιεξόδου. Αιτία αυτής της οξείας πολιτικής κρίσης αποτέλεσε η ειλημμένη απόφαση του αρχηγού της Ενώσεως Κέντρου κ. Παπανδρέου να έρθει σε σύγκρουση με τον Βασιλέα.

Συμβούλιο της Δημοκρατίας

Συνέχεια του θεσμού του Συμβουλίου του Στέμματος αποτέλεσε το επονομαζόμενο, κατά την Ε' Αναθεωρητική Βουλή, Συμβούλιο της Δημοκρατίας το οποίο προβλέφθηκε στο άρθρο 39 του Συντάγματος του 1975. Σύμφωνα με αυτό απαρτιζόταν από τους δημοκρατικά εκλεγμένους και διατελέσαντες Προέδρους της Δημοκρατίας, τον Πρωθυπουργό, τον Πρόεδρο της Βουλής, τον Αρχηγό του κόμματος της Αξιωματικής Αντιπολίτευσης και τους Πρωθυπουργούς προερχόμενους από τη Βουλή ή τους διατελέσαντες σε Κυβέρνηση η οποία τύγχανε της εμπιστοσύνης της Βουλής. Συγκαλούνταν υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και κατά απόφασή του ως αποκλειστική αρμοδιότητά του σε ειδικά προβλεπόμενες περιπτώσεις και οποιαδήποτε άλλη σοβαρή κατά την κρίση του εθνική περίσταση. Οι αρμοδιότητες του Συμβουλίου είχαν γνωμοδοτικό χαρακτήρα οι οποίες προβλέπονταν ρητά στις περιπτώσεις διορισμού πρωθυπουργού, μετά την αποτυχία του σχετικά πλειοψηφούντος κόμματος να σχηματίσει κυβέρνηση, την παύση του Πρωθυπουργού και την διάλυση της Βουλής, πιο συγκεκριμένα, όταν η βουλή βρισκόταν σε προφανή δυσαρμονία προς το λαϊκό αίσθημα (άρθ. 41 παρ. 1 Σ.), όταν η σύνθεση της βουλής δεν εξασφάλιζε κυβερνητική σταθερότητα (άρθ. 41 παρ. 1 Σ.). Εάν η βουλή διαλυόταν, η επόμενη βουλή δεν μπορούσε να διαλυθεί σε λιγότερο από ένα έτος. Εξαίρεση ωστόσο, αποτελούσε η περίπτωση όπου σε μια τέτοια βουλή καταψηφίζονταν δύο κυβερνήσεις. Στην περίπτωση αυτή, πριν την υπογραφή του διατάγματος για τη διάλυση της βουλής από τον Πρόεδρο, απαραίτητη ήταν η γνώμη του Συμβουλίου της Δημοκρατίας καθώς δεν επιτρεπόταν η διάλυση της βουλής δύο φορές για τον ίδιο λόγο (άρθρο 41 παρ. 4 Σ.).³¹

Αντίστοιχα με την προγενέστερη μορφή συμβουλίου και αυτή δέχτηκε δριμεία κριτική ως προς την αντικοινοβουλευτική της σύνθεση σε συνδυασμό με τη νομιμοποιητική βάση την οποία προσέδιδε επιπρόσθετα στις εξουσίες του Προέδρου της Δημοκρατίας λειτουργώντας ως παρα-όργανο που δρα στο περιθώριο των θεσμών. Άλλωστε, σε όλες τις περιπτώσεις σύγκλησης του συμβουλίου η ληφθείσα γνώμη του δεν δέσμευε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας καθώς το Σύνταγμα δεν προέβλεπε σύμφωνη γνώμη του συμβουλίου αλλά απλή γνώμη του διατηρώντας έναν ηθικό, ψυχολογικό ρόλο και όχι ενεργητικό. Από την άλλη, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο μόνος που αφενός συγκαλεί το συμβούλιο και αφετέρου ορίζει τις εθνικές περιστάσεις, προφανώς εφόσον είναι βέβαιος ότι η συμβουλευτική γνώμη του συμβουλίου θα συγκλίνει με τη δική του σε αντίθεση με τη βούληση της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας.

Η δημιουργία ενός συμβουλευτικού οργάνου με τη συμμετοχή των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων είχε προταθεί πολλάκις κατά την Γ' Ελληνική Δημοκρατία.

---

³¹ Βλ. Δασκαλόπουλος Δ. (2017), «Η διαβούλευση των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και η επίδρασή της στην άσκηση της δημόσιας πολιτικής», σελ. 30, Διπλωματική Εργασία, Αθήνα διαθέσιμο σε: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2215886>

Κατά την Ε' Αναθεωρητική Βουλή είχαν εκφραστεί προτάσεις οι οποίες αφορούσαν αφενός τη σύγκληση συμβουλίου αρχηγών κομμάτων για θέματα εξωτερικής πολιτικής και αφετέρου την ανασύνθεση του προϋπάρχοντος συμβουλίου με την αντικατάσταση των διατελεσάντων προέδρων και πρωθυπουργών από τον Πρόεδρο της Βουλής και τους εκπροσώπους των πολιτικών κομμάτων. Στη συνέχεια, το θέμα τέθηκε εκ νέου στο πλαίσιο της Στ' Αναθεωρητικής Βουλή με αφορμή την προτεινόμενη κατάργηση του άρθρου 39. Από την μειοψηφία προτάθηκε αμυντικά η διεύρυνση της σύνθεσης του Συμβουλίου, προς αποφυγή της οριστικής κατάργησής του, ενώ και ο Α. Τρίτσης διατύπωσε, *deconsitutioneferend*, την ευχή ύπαρξης ενός οργάνου στο οποίο θα συμμετείχαν και «εκπρόσωποι των εργαζομένων, της τοπικής Αυτοδιοίκησης και όλων των παραγόντων του δημοκρατικού πολιτεύματος». Η πρόταση που περιγράφει την σημερινή μορφή της σύσκεψης προτάθηκε πρώτη φορά από τον Χ. Πρωτόπαπα ο οποίος τέθηκε υπέρ της διεύρυνσης του Συμβουλίου της Δημοκρατίας, σύμφωνα με τον κυπριακό θεσμό όπου συμμετείχαν οι αρχηγοί των κομμάτων, ο Πρόεδρος της Βουλής και ο Υπουργός Εξωτερικών.

Η επιχείρηση αυτή τυποποίησης του θεσμού τελικά απέτυχε καθώς το Συμβούλιο δεν λειτούργησε ποτέ. Μάλιστα είχε εκδοθεί σχετικά το Π.Δ. 252/ 1977 (ΦΕΚ της 31-3-77, τεύχος Α', φ. 93) περιλαμβάνοντας ρυθμίσεις αναφορικά με την εφαρμογή του, το οποίο όμως ανακλήθηκε αφού θεωρήθηκε από το Συμβούλιο της Επικρατείας ότι ο θεσμός ήταν ρητός και συνεπώς άμεσα εφαρμόσιμος χωρίς κάποια περαιτέρω ρύθμιση, ενώ υπέδειξε πως η όποια εξειδίκευσή του απαιτούσε την έκδοση εκτελεστικού νόμου και όχι προεδρικού διατάγματος. Σε βάθος χρόνου η Προεδρία της Δημοκρατίας υιοθέτησε τη λογική του Συμβουλίου της Επικρατείας και με ανακοίνωσή της και στις 31 Μαρτίου 1977 υπέδειξε ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν πρέπει να δεσμεύεται από οποιεσδήποτε διατάξεις, ώστε να μπορεί να ρυθμίζει την λειτουργία του Συμβουλίου ελεύθερα και με οποιοδήποτε τρόπο, πάντα στα πλαίσια του Συντάγματος. Το διάταγμα αυτό επίσης ανακλήθηκε στη συνέχεια με το υπ' αριθμόν 281 της 31 Μαρτίου 1977 (ΦΕΚ της 31-3-77, τεύχος Α', φ. 93).³²

Όμως, περνώντας σε βάθος χρόνου από τον προεδροκεντρισμό στον πρωθυπουργικοκεντρισμό, ο πρώην Υπουργός Ιωάννης Βαρβιτσιώτης έρχεται να προτείνει μία νέα εκδοχή του Συμβουλίου της Δημοκρατίας ως απάντηση στην αναντιστοιχία που προκύπτει μεταξύ λαϊκής βούλησης και κυβέρνησης παράλληλα με την υπερεξουσία του πρωθυπουργού. Έτσι, το συμβούλιο αυτό θα αποτελεί εκλεγμένο σώμα ανά πενταετία, αντίστοιχα με τις ευρωεκλογές με κοινό ψηφοδέλτιο όλων των κομμάτων και σταυρό προτίμησης. Οι συνταγματικά καθορισμένες αρμοδιότητές του θα περιλαμβάνουν, εκτός από τη σύμφωνη γνώμη για τη διάλυση της Βουλής, την επίλυση ακανθωδών ζητημάτων δημοκρατικής φύσεως, όπως τα προβλήματα που ανακύπτουν από την ερμηνεία διατάξεων του Συντάγματος, την παροχή σχετικής άδειας για την άρση της ασυλίας των βουλευτών, την παραπομπή

³² Βλ. Κατρούγκαλος Γ. (1998), «*Η συνταγματικότητα της Σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών*», στο «Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάνεση, Τόμος II», σελ. 207-223, Αντ. Ν Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

των υπουργών στο Ειδικό Δικαστήριο, τη γνωμοδότηση για την αναπομπή νόμων ή την προκήρυξη δημοψηφίσματος κ.ά.

Σκοπό της σύστασης του υπερκομματικού αυτού θεσμού αποτελεί η ενίσχυση του κύρους της Βουλής, αφού θα εξαλειφθούν οι αναπόφευκτες έριδες που γεννώνται κάθε φορά που η πλειοψηφία αποφασίζει για διαδικαστικά θέματα λειτουργίας της Δημοκρατίας ή την ποινική δίωξη ενός πολιτικού.³³ Όμως, το Συμβούλιο της Δημοκρατίας επαναφέρει στην μνήμη το άτυπο Συμβούλιο του Στέμματος της μοναρχικής περιόδου και το Συμβούλιο του Έθνους της δικτατορίας στο σύνταγμα του 1968. Πρόκειται σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις για ένα παρακοινοβουλευτικό όργανο που ενώ συστάθηκε ως συνταγματικός θεσμός περιθωριοποιήθηκε τελικά στις επιθυμίες του Προέδρου της Δημοκρατίας, αφού η γνώμη του δεν τον υποχρέωνε, δεν κατείχε δε λαϊκή νομιμοποίηση, πολιτική ή ποινική ευθύνη.³⁴

---

³³ Βλ. Μανδραβέλης Π. (28-12-2013), «Το Συμβούλιο της Δημοκρατίας», Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, διαθέσιμο σε: <http://www.kathimerini.gr/552361/opinion/epikairotha/politikh/to-symvoylio-ths-dhmokratias>

³⁴ Βλ. Ζηλεμένος Κ. (1991), «Ο ρυθμιστής του πολιτεύματος, Σύνταγμα 1975/ 1986», σελ. 73- 74, Σάκκουλας, Αθήνα- Θεσσαλονίκη

II. Η ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

Η τελευταία σχετική αναφορά για τη δυνατότητα του Προέδρου της Δημοκρατίας να συγκαλεί τους πολιτικούς αρχηγούς περιλαμβανόταν στο Σύνταγμα του 1975 και συγκεκριμένα στο άρθρο 39. Το προβλεπόμενο, τότε, Συμβούλιο της Δημοκρατίας (σ.σ. κατά το προδικτατορικό Συμβούλιο του Στέμματος) δεν είχε τη μορφή της κοινής σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών του Κοινοβουλίου, που γνωρίζουμε στην Ελλάδα από το 1992 και μετά αλλά όπως αναφέραμε παραπάνω.

Το άρθρο 39 καταργήθηκε στην αναθεώρηση του 1986 και έκτοτε ουδεμία τέτοια πρόβλεψη υπάρχει.

Ως αποτέλεσμα, την περίοδο της κρίσης με τα Σκόπια όταν και συγκλήθηκαν διαδοχικές συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών, αυτές πραγματοποιήθηκαν σε νομικό και συνταγματικό κενό. Η σύγκλησή τους τότε, έγινε κατόπιν πρότασης του Πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη την οποία απεδέχθη ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής.

Τα Συμβούλια επομένως του 1992 δημιούργησαν, κατά τους συνταγματολόγους, τις «συνθήκες του πολιτεύματος», που δεν αποτελούν και δεν παράγουν «εθμικό δίκαιο» αλλά συνιστούν μία πρακτική που τηρούν τα κρατικά όργανα. Όλα τα υπόλοιπα Συμβούλια Πολιτικών Αρχηγών (επί Κώστα Καραμανλή για το Σχέδιο Ανάν ή επί Γιώργου Παπανδρέου για την τρόικα) ακολούθησαν την ίδια πρακτική: συγκαλούνταν κατόπιν πρωτοβουλίας του Πρωθυπουργού, δεδομένου ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δεν έχει σχετική ευχέρεια. Οι «συνθήκες του πολιτεύματος» βέβαια, δεν απέτρεψαν διαχρονικά τους πολιτικούς αρχηγούς, κυρίως της αντιπολίτευσης, να ζητούν επανειλημμένα τη σύγκληση του Συμβουλίου, είτε για να αναζητηθεί κοινός τόπος είτε για συγκεκριμένους λόγους πολιτικής σκοπιμότητας. Πέραν της ακολουθούμενης πρακτικής έναντι των Συμβουλίων Πολιτικών Αρχηγών και του ερωτήματος εάν αυτή μπορεί να μεταβληθεί (σ.σ. εάν π.χ. το σύνολο των πολιτικών αρχηγών της αντιπολίτευσης υπέβαλλε σχετικό ή ακόμη και κοινό αίτημα προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας), στοιχείο προβληματισμού είναι και το αποτέλεσμα που θα μπορούσε να έχει μία τέτοια πρωτοβουλία. Με άλλα λόγια, όπως σημείωναν όχι μόνον συνταγματολόγοι αλλά και βουλευτές (πχ. Μ. Βαρβιτσιώτης), η σύγκληση του Συμβουλίου έχει έννοια μόνον εφόσον υπάρξει προεργασία που θα κατατείνει στη σύμπτωση απόψεων τουλάχιστον μεταξύ των κυρίαρχων πολιτικών συνιστωσών. Σε διαφορετική περίπτωση, ένα Συμβούλιο θα μπορούσε να καταστεί πεδίο αντιπαράθεσης και όχι συνεννόησης, ενισχύοντας τελικά την εικόνα διχασμού.³⁵

³⁵ Βλ. Τερζής Γ. (15/6/2015), «Το Συμβούλιο Αρχηγών και τι (δεν) προβλέπει το Σύνταγμα», Εφημερίδα Καθημερινή, διαθέσιμο σε: <http://www.kathimerini.gr/819384/article/epikairothta/politikh/to-symvoylio-arxhgwn-kai-ti-den-provlepei-to-syntagma>

III. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΥΣΚΕΨΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ ΥΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στο πέρασμα των χρόνων της ελληνικής πολιτικής ιστορίας από την Μεταπολίτευση και μέχρι σήμερα έχουν πραγματοποιηθεί 13 συνολικά συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών.

Κατά την πρώτη σύγκληση συμβουλίου πολιτικών αρχηγών το 1992, ο τότε πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης ζήτησε από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κ. Καραμανλή να προεδρεύσει σε μια σύσκεψη στην οποία θα μετείχαν οι πολιτικοί αρχηγοί των κομμάτων που διέθεταν κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση με σκοπό την κοινή εθνική πολιτική σε σημαντικά εθνικά ζητήματα. Την πρόταση αυτή δέχτηκε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και έπειτα ο Πρωθυπουργός κάλεσε τους άλλους πολιτικούς αρχηγούς να συζητήσουν για συγκεκριμένα ζητήματα, οι οποίοι με τη σειρά τους αποδέχθηκαν την επίσημη πρόσκληση του Προέδρου. Είναι γεγονός ότι την περίοδο αναφοράς 1992-1993 πραγματοποιήθηκαν συνολικά τέσσερις συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ενώ και το 2012 αποτέλεσε έτος με αλληπάλληλα συμβούλια συγκριτικά με τα υπόλοιπα έτη, πράγμα δικαιολογημένο αν λάβουμε υπόψιν την οικονομική κρίση της οποίας οι συνέπειες διαφαίνονταν πλέον πιο έντονα από ποτέ .

Έτσι καθιερώθηκε μία πρακτική σύμφωνα με την οποία αρχικά ο πρωθυπουργός ζητά τη σύγκληση της σύσκεψης από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Στη συνέχεια, ο Πρόεδρος καλεί και επίσημα τους αρχηγούς των κομμάτων με κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση, ώστε να τους ενημερώσει για το αντικείμενο της επικείμενης σύσκεψης. Καθώς η συμμετοχή τους δεν είναι υποχρεωτική, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διερευνά εάν προτίθενται να συμμετάσχουν σε αυτή. Ο Πρόεδρος, επομένως, μετέχει ενεργά στην προεργασία για τη διενέργεια της σύσκεψης, διευκολύνοντας τα πολιτικά κόμματα. Στην έναρξη κάθε Συμβουλίου, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναλαμβάνει το ρόλο του χαιρετισμού και εκφώνησης του θέματος που έπεται. Κατά τη διάρκεια του Συμβουλίου, δεν υπάρχει πρόβλεψη για υποχρεωτική τοποθέτηση του Προέδρου της Δημοκρατίας επί των ζητημάτων, αλλά είναι στην ευχέρειά του να εκφράσει την άποψή του ή να κάνει κάποιο σχόλιο, στο μέτρο που του επιτρέπει ο θεσμικός του ρόλος. Μετά το πέρας του Συμβουλίου διατυπώνεται το κοινό ανακοινωθέν εφόσον έχει συνταθεί από το Συμβούλιο με αναφορά στις συγκλίσεις και τι αποκλίσεις των πολιτικών αρχηγών.

Σήμερα, συνηθέστερες είναι οι περιπτώσεις όπου οι αρχηγοί των κομμάτων της αντιπολίτευσης (π.χ. Β. Λεβέντης) ζητούν την σύγκληση συμβουλίου. Με την παραπάνω λογική ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας παραπέμπει τον εκάστοτε αρχηγό στον Πρωθυπουργό ώστε να ακολουθηθεί εκ νέου η προαναφερθείσα διαδικασία.

Ενώ μέχρι την εποχή των μνημονίων το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών συγκαλούνταν μόνο για μείζονα εθνικά θέματα, όπως ήταν και η επιταγή του Συντάγματος, από το 2010 και μετά έχει συγκληθεί οκτώ φορές, τόσο για θέματα που συνδέονται με την οικονομική ύφεση, όσο λόγω αδυναμίας σχηματισμού

κυβέρνησης. Η θεματολογία των συμβουλίων πράγματι ποικίλλει αναλόγως της διεθνούς και εγχώριας επικαιρότητας γεγονός που επιβεβαιώνεται από την πληθώρα αυτών με αφετηρία το Σκοπιανό κατά το πρώτο συμβούλιο το 1992 μέχρι το Προσφυγικό ζήτημα το 2016. Είναι πιθανόν η θεματολογία να ποικίλλει και στο πλαίσιο του ίδιου Συμβουλίου με παράδειγμα τη σύσκεψη το Νοεμβρίου του 2015 στην οποία εξετάστηκε το ασφαλιστικό, η προσφυγική κρίση και ο εκλογικός νόμος. Στο διάστημα αυτό πάντως, αυτός που προτείνει την γραμμή συζήτησης είναι ο Πρωθυπουργός. Όμως, το γεγονός ότι απαιτείται η σύμφωνη γνώμη του Προέδρου της Δημοκρατίας και η συμμετοχή των κομμάτων της αντιπολίτευσης οριοθετεί το πεδίο της συζήτησης ώστε να είναι ευρέως αποδεκτό και να πραγματοποιηθεί τελικά το Συμβούλιο.

Σε μεγάλο βαθμό ο ρόλος του είναι συμβολικός καθώς χαρακτηρίζεται από κύρος, γνώρισμα που οφείλει να διέπει με τη σειρά του τις συσκέψεις υπερκομματικής φύσης.

IV. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΣΚΕΨΕΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

1992: Σκοπιανό

Εν μέσω πολιτικής αναταραχής που έχει προκύψει με το θέμα της ονομασίας των Σκοπίων, συγκαλείται σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών στις 18 Φεβρουαρίου του 1992 υπό τον -τότε- Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωνσταντίνο Καραμανλή.

Στη σύσκεψη συμμετείχαν οι Κωνσταντίνος Μητσοτάκης (ΝΔ), Ανδρέας Παπανδρέου (ΠΑΣΟΚ), Αλέκα Παπαρήγα (ΚΚΕ) και Μαρία Δαμανάκη (ΣΥΝ), παρουσία του τότε υπουργού Εξωτερικών Αντώνη Σαμαρά. Αποτέλεσμα της σύσκεψης ήταν η συμφωνία για κοινή γραμμή πλευσης, χάραξη κοινής εθνικής πολιτικής, σε μια ονομασία που δεν θα περιέχει τη λέξη «Μακεδονία» ή παράγωγά της.

Το «Σκοπιανό» προκάλεσε, μάλιστα, άλλες τρεις συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας το πρώτο εξάμηνο του 1992.

Στην επόμενη σύσκεψη υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή για το «Σκοπιανό» στις 13 Απριλίου του 1992 μετείχαν ο πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης, ο Ανδρ. Παπανδρέου, η Μ. Δαμανάκη και η Αλ. Παπαρήγα, ενώ στην αρχή παρέστη και ο υπουργός Εξωτερικών Αντώνης Σαμαράς, ο οποίος αποχώρησε λίγες ώρες μετά.

Στον Τύπο δημοσιεύθηκαν πολλές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη σύσκεψη, ωστόσο, τα πρακτικά προβλέφθηκε να μη δοθούν στη δημοσιότητα. Μετά τη λήξη της σύσκεψης, ο τότε γενικός γραμματέας της Προεδρίας της Δημοκρατίας, Πέτρος Μολυβιάτης, είχε δηλώσει: «Σχετικά με το θέμα των Σκοπίων, η πολιτική ηγεσία της χώρας, με εξαίρεση το ΚΚΕ, συμφώνησε ότι η Ελλάδα θα αναγνωρίσει ανεξάρτητο κράτος των Σκοπίων μόνον αν τηρηθούν και οι τρεις όροι που έθεσε η ΕΟΚ, στις 16 Δεκεμβρίου 1991, με την αυτονόητη διευκρίνιση ότι στο όνομα του κράτους αυτού δεν θα υπάρχει η λέξη «Μακεδονία».³⁶ Μάλιστα, έγινε λόγος και για κλείσιμο συνόρων μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ με υποστηρικτές της θέσης τον κ. Σαμαρά και τον κ. Παπανδρέου, ο οποίος όμως απορρίφθηκε από τους υπόλοιπους παρευρισκομένους.

Δύο μήνες μετά, στις 14 Ιουνίου 1992, λαμβάνει χώρα ακόμα μια σύσκεψη υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή για το «Σκοπιανό» και τις εξελίξεις στα Βαλκάνια, με την ίδια σύνθεση όσον αφορά τους αρχηγούς.

³⁶ Βλ. ΤΟ ΒΗΜΑ (25/11/2008), «Τα Σκόπια και η σύσκεψη των αρχηγών» διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/ta-skopia-kai-i-syskepsi-twn-arxigwn/>

Οι εξελίξεις στα Βαλκάνια είναι το ζήτημα στο οποίο επικεντρώνεται το τελευταίο συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή ως Πρόεδρο της Δημοκρατίας στις 10 Μαΐου του 1993 στο οποίο επίσης υπήρξε σύγκλιση απόψεων των αρχηγών των κομμάτων με εξαίρεση τον ελληνοτουρκικό διάλογο.

2004: Κυπριακό-Σχέδιο Ανάν

Έντεκα χρόνια μετά, στις 15 Απριλίου του 2004, ο τότε πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωστής Στεφανόπουλος συγκαλεί το συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών με αντικείμενο τις εξελίξεις στο Κυπριακό και το σχέδιο Ανάν. Μετά το πραξικόπημα και την τουρκική εισβολή το 1974 στην Κύπρο, οι τουρκικές δυνάμεις έλεγχαν το 40% του εδάφους, ενώ έλαβε χώρα και ανταλλαγή πληθυσμού το 1975. Από τότε, υπήρξαν διάφορες πρωτοβουλίες για επίλυση του Κυπριακού, σχεδόν όλες υπό την επίβλεψη του ΓΓ του ΟΗΕ, χωρίς όμως να τελεσφορήσουν. Τον Δεκέμβριο 1999 ξεκίνησαν ξανά συνομιλίες για προετοιμασία του εδάφους για ουσιαστικές διαπραγματεύσεις. Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας ήταν ο Γλαύκος Κληρίδης, ηγέτης των τουρκοκυπρίων ο Ραούφ Ντενκτάς και Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ ο Κόφι Ανάν με ειδικό του Σύμβουλο για τον Κυπριακό τον Άλβαρο ντε Σότο. Ο Κόφι Ανάν υπέβαλε Σχέδιο για συνολική επίλυση του Κυπριακού. Η αρχική του μορφή (το αποκαλούμενο σήμερα σχέδιο Ανάν Ι) παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στις 11 Νοεμβρίου 2002 και το δεύτερο αναθεωρημένο σχέδιο στις 10 Δεκεμβρίου 2002 (Ανάν ΙΙ). Στις 26 Φεβρουαρίου 2003 υποβλήθηκε το Σχέδιο Ανάν ΙΙΙ. Ακολούθησε η εκλογή του Τάσσου Παπαδόπουλου στις προεδρικές εκλογές του 2003. Τον Μάρτιο του 2004 παρουσιάστηκε η πέμπτη και τελική μορφή του σχεδίου υπό τον τίτλο «Η συνολική διευθέτηση του Κυπριακού προβλήματος» στο οποίο γινόταν λόγος για τη συνταγματική δομή, τη διεθνή υπόσταση, τα ξένα στρατεύματα, το εδαφικό ζήτημα, την ελευθερία εγκατάστασης και απόκτησης περιουσίας, τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία, το ανώτατο δικαστήριο. Ο Κόφι Ανάν αναγκάστηκε να ολοκληρώσει το σχέδιο μόνος του παρότι η αρχική του πρόθεση ήταν το τελικό κείμενο να προέρχεται αποκλειστικά από τις διαπραγματεύσεις των δυο κοινοτήτων.³⁷

Στο Συμβούλιο που πραγματοποιήθηκε με αφορμή το σχέδιο, συμμετείχαν ο τότε πρωθυπουργός Κώστας Καραμανλής, ο αρχηγός του ΠΑΣΟΚ (Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα) Γιώργος Παπανδρέου, η ΓΓ(Γενική Γραμματέας) της ΚΕ (Κεντρική Επιτροπή) του ΚΚΕ(Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος) Αλέκα Παπαρήγα και ο τότε αρχηγός του Συνασπισμού Νίκος Κωνσταντόπουλος. Στη σύσκεψη παρέστη και ο τότε υπουργός Εξωτερικών Πέτρος Μολυβιάτης.

---

³⁷ Βικιπαίδεια για Σχέδιο Ανάν διαθέσιμο σε: https://el.wikipedia.org/wiki/Σχέδιο_Ανάν

«Τα θετικά στοιχεία του σχεδίου Ανάν είναι υπέρτερα των αρνητικών στοιχείων και η ευρωπαϊκή προοπτική της Κύπρου μπορεί να βελτιώσει τις όποιες δυσκολίες», δήλωσε ο Κώστας Καραμανλής αμέσως μετά το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών και προσέθεσε ότι σε κάθε περίπτωση η ελληνική πλευρά θα σεβαστεί την απόφαση του κυπριακού λαού. Από την πλευρά του ο πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ είχε ήδη εκφράσει την ξεκάθαρη θέση του κόμματός του υπέρ της αποδοχής του σχεδίου Ανάν, ενώ η ΓΓ του ΚΚΕ είχε ταχθεί υπέρ του «όχι».

Όσον αφορά στον ΣΥΝ, η κεντρική επιτροπή του κόμματος υιοθέτησε την πρόταση του Ν. Κωνσταντόπουλου για αναβολή των δημοψηφισμάτων στην Κύπρο, προκειμένου να διαμορφωθούν οι όροι στην ελληνοκυπριακή κοινωνία για αποδοχή του σχεδίου Ανάν.

2009: Διαφθορά

Πέντε χρόνια μετά, στις 15 Δεκεμβρίου 2009, συγκαλείται σύσκεψη πολιτικών αρχηγών υπό τον τότε πρόεδρο της Δημοκρατίας Κάρολο Παπούλια με θέμα την καταπολέμηση της διαφθοράς ελλείψει διαφάνειας, παρουσία πελατειακής πρακτικής. Πρωθυπουργός τότε ήταν ο Γιώργος Παπανδρέου και στη σύσκεψη μετείχαν επίσης ο Αντώνης Σαμαράς, η Αλέκα Παπαρήγα, ο Αλέξης Τσίπρας και ο Γιώργος Καρατζαφέρης.

Κατά την έξοδό του από το Προεδρικό Μέγαρο ο κ. Παπανδρέου τόνισε ότι «βούληση της κυβέρνησης είναι να χτυπήσει την ανισότητα και κάθε πολίτης να γεύεται ισότιμα τα δικαιώματά του χωρίς παρεμβάσεις». Διευκρίνισε ότι πολλές από τις προτάσεις που κατέθεσε έγιναν δεκτές, παρά τις ιδεολογικές διαφορές των κομμάτων ενώ θετικές ήταν και οι πρώτες αντιδράσεις των ηγετών της αντιπολίτευσης οι οποίοι κατέθεσαν πολλές προτάσεις που θα αξιολογούνταν. Στόχος είναι, είπε, η εξασφάλιση μιας ευνομούμενης πολιτείας, η κυβέρνηση της οποίας θα υπηρετεί τους πολίτες. Οι προτάσεις του πρωθυπουργού για το Εθνικό πρόγραμμα Διαφάνειας πιο συγκεκριμένα αφορούσαν τα ακόλουθα:

- Διαφάνεια στο πολιτικό χρήμα με αλλαγή στο νόμο για τη χρηματοδότηση των πολιτικών, στη διοίκηση, στα δημόσια έργα και προμήθειες, στα εξοπλιστικά προγράμματα, στη νομοθέτηση, στην κοινοβουλευτική διαδικασία και στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
- Αλλαγή στη σύνθεση της επιτροπής ελέγχου της Βουλής
- Αναμόρφωση του θεσμού του «πόθεν έσχες»
- Εκλογικό σύστημα περιορισμού των εκλογικών δαπανών
- Αντιμετώπιση της πολυνομίας, της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής.

Ο πρόεδρος της κοινοβουλευτικής ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ (Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς), Αλέξης Τσίπρας, έκανε λόγο για μία ουσιαστική συζήτηση και ζήτησε τολμηρές παρεμβάσεις στο θεσμικό πλαίσιο που διέπει τον δημόσιο βίο.

Προανήγγειλε την κατάθεση συγκεκριμένων θέσεων και προτάσεων στη Βουλή. Όπως είπε, αυτές θα κινούνται σε πέντε άξονες: Αλλαγή του νόμου περί ευθύνης υπουργών, αλλαγή του νόμου για τη χρηματοδότηση των κομμάτων, αλλαγή του πλαισίου για τις προμήθειες, αλλαγή του εκλογικού νόμου -με απλή και "ανόθευτη" αναλογική- και αλλαγή του θεσμικού πλαισίου για τα ΜΜΕ. Όσον αφορά στη σύνδεση διαφθοράς και οικονομικής κρίσης, υποστήριξε ότι η καταπολέμηση της πρώτης δεν αποτελεί προαπαιτούμενο για την έξοδο από τη δεύτερη.

«Για δείγμα πολιτικού πολιτισμού» έκανε λόγο κατά την αποχώρησή του ο πρόεδρος της ΝΔ (Νέα Δημοκρατία) Αντώνης Σαμαράς, επισημαίνοντας ότι η αντιμετώπιση της διαφθοράς έχει να κάνει με τη λειτουργία της δημοκρατίας. Πρότεινε μεταξύ των άλλων αλλαγή του Νόμου περί Ευθύνης υπουργών, δημοσιοποίηση του τελικού κόστους των μεγάλων έργων και των προμηθειών του Δημοσίου, αύξηση των αρμοδιοτήτων του Γενικού Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης, οικονομική αυτοτέλεια με πόρους σταθερούς για τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ηλεκτρονικό Κέντρο Εξυπηρέτησης Πολίτη (e-ΚΕΠ), γενίκευση του διπλογραφικού συστήματος σε όλους τους Δημοσίου Φορείς – ώστε να υπάρχει ανά πάσα στιγμή έλεγχος Ισολογισμού και αποτελεσμάτων χρήσεως.³⁸

Ο Γ. Καρατσαφέρης είπε ότι «βρέθηκε κάποιος κοινός τόπος» και ζήτησε οι συσκέψεις των πολιτικών αρχηγών να συγκαλούνται δύο φορές τον χρόνο, τόνισε δε ότι η διαφθορά απαιτεί τη συστράτευση όλου του πολιτικού κόσμου.³⁹

2010: Οικονομική Κρίση

Η οικονομία βρίσκεται στο επίκεντρο της σύσκεψης της 10ης Μαΐου του 2010 υπό τον Κάρολο Παπούλια. Στη σύσκεψη συμμετείχαν ο τότε πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου, ο οποίος προσήλθε μαζί με τον υπουργό Οικονομικών Γιώργο Παπακωνσταντίνου, ο Αντώνης Σαμαράς και ο πρόεδρος του ΛΑΟΣ (Λαϊκός Ορθόδοξος Συνασπισμός) Γιώργος Καρατσαφέρης. Ωστόσο, αρνήθηκαν να συμμετάσχουν ο Αλέξης Τσίπρας και η Αλέκα Παπαρήγα. «Αντίπαλός μας είναι οι αγορές», ήταν η πρώτη φράση του πρωθυπουργού, πριν από την επίσημη έναρξη του Συμβουλίου με σκοπό μία ελληνική βιώσιμη και δίκαιη οικονομία μέσα από μεταρρυθμίσεις του χρηματοπιστωτικού συστήματος με σκοπό τη διαφάνεια, τη δικαιοσύνη, το συλλογικό συμφέρον. Την ίδια στιγμή, ο πρόεδρος της κυβερνητικής ομάδας του ΣΥΡΙΖΑ Αλέξης Τσίπρας, με επιστολή που έστειλε στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, γνωστοποίησε ότι δεν θα πάρει μέρος στην σύσκεψη, τονίζοντας μεταξύ άλλων ότι «δεν μπορούμε να αναλάβουμε ευθύνες για καταστροφές μη

³⁸ Βλ. Euro2day (15/11/2009), «Οι εθνικοί άξονες καταπολέμησης της διαφθοράς», διαθέσιμο σε: <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/561389/oi-ethnikoi-axones-katapolemshshs-ths-diafthoras.html>

³⁹ Βλ. Παπαχρήστος Γ. (16/11/2009, «Έδωσαν τα χέρια κατά της διαφθοράς», Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tanea.gr/2009/12/16/greece/edwsan-ta-xeria-kata-tis-diafthoras/>

αναστρέψιμες». Μάλιστα, αξιοσημείωτη ήταν η παρέμβαση του Προέδρου της Δημοκρατίας χαρακτηρίζοντας την κρίση στην Ελλάδα βαθειά πολιτική αφού για να κερδίσει η χώρα την εμπιστοσύνη των δανειστών όφειλε να πληροί πολιτικούς όρους όπως η κοινωνική δικαιοσύνη καλώντας την πολιτική σκηνή σε αλλαγές.

2011: Έξοδος από οικονομική κρίση

Ένα χρόνο μετά, στις 27 Μαΐου 2011, οι αρχηγοί -αυτήν τη φορά όλοι παρόντες- ο Πρωθυπουργός Γ. Παπανδρέου (ΠΑΣΟΚ), ο Α. Σαμαράς (ΝΔ), η Αλ. Παπαρήγα (ΚΚΕ), ο Αλ. Τσίπρας (ΣΥΡΙΖΑ) και ο Γ. Καρατζαφέρης (ΛΑΟΣ) συγκεντρώνονται και πάλι γύρω από το τραπέζι της προεδρίας υπό τον Κ. Παπούλια για να επανεξετάσουν τις θέσεις και τις απόψεις τους για την έξοδο της χώρας από την κρίση. Στη δήλωσή του με την οποία ανακεφαλαίωσε τα αποτελέσματα της σύσκεψης των αρχηγών, ο Γιώργος Παπανδρέου απέκλεισε το ενδεχόμενο των εκλογών, δήλωσε αποφασισμένος να προχωρήσει τον αγώνα για τη σωτηρία της χώρας και διημήνυσε ότι παραμένει ανοικτός στην κυβερνητική συναίνεση με σκοπό την εθνική συνεννόηση και ενότητα έχοντας κοινούς στόχους ως προς το ελληνικό έλλειμμα, το χρέος, σε συνεργασία με τους εταίρους, το πρωτογενές πλεόνασμα σε βάθος ενός χρόνου, την εξάλειψη του πελατειακού κράτους, την αύξηση απο-κρατικοποιήσεων και αναπτυξιακών προγραμμάτων. Η πλευρά της ΝΔ επικεντρώθηκε στην μείωση των φορολογικών συντελεστών, την μείωση της σπατάλης του κράτους και των αποκρατικοποιήσεων για την ελάφρυνση και την επανεκκίνηση της οικονομίας με πρόταση για επαναδιαπραγμάτευση των όρων του μνημονίου.

2011: Σχηματισμός νέας κυβέρνησης

Για τις 6 Νοεμβρίου του 2011 ήταν προγραμματισμένο το επόμενο κρίσιμο συμβούλιο πολιτικών αρχηγών, με αντικείμενο τον σχηματισμό νέας κυβέρνησης και την υλοποίηση των αποφάσεων της συνόδου Κορυφής της Ευρωζώνης, ωστόσο, σε πρώτο χρόνο αυτό δεν διεξήχθη, καθώς Παπαρήγα και Τσίπρας αποφάσισαν ότι δεν θα παραστούν.

Πραγματοποιήθηκε τελικά τέσσερις ημέρες μετά, στις 10 του μήνα, με την συμμετοχή του πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου, του Αντώνη Σαμαρά και του Γιώργου Καρατζαφέρη.

Στη σύσκεψη συμφωνήθηκε ότι το έργο της νέας κυβέρνησης είναι η υλοποίηση των αποφάσεων της Συνόδου Κορυφής της Ευρωζώνης της 26ης Οκτωβρίου 2011 και η εφαρμογή της οικονομικής πολιτικής που συνδέεται με τις αποφάσεις αυτές.

2012:

Διαδοχικές συσκέψεις στις 13, 14 και 15 Μαΐου του 2012, μετά από ένα αμφίρροπο εκλογικό αποτέλεσμα της Κυριακής 6 Μαΐου, το οποίο προσέφερε την διέξοδο είτε του σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας με προσωπικότητες είτε τη διενέργεια επαναληπτικών εκλογών, είχε ο Κάρολος Παπούλιας με τους πολιτικούς αρχηγούς.

Στις 13 συναντήθηκε με Σαμαρά, Βενιζέλο, Τσίπρα, ενώ την ίδια ημέρα είχε ξεχωριστές συναντήσεις με Καμμένο, Παπαρήγα, Μιχαλολιάκο, Κουβέλη.

Στις 14 πραγματοποίησε σύσκεψη με τον Αντώνη Σαμαρά, τον Βαγγέλη Βενιζέλο και τον Φώτη Κουβέλη.

Η τελική σύσκεψη της 15ης Μαΐου πραγματοποιήθηκε στη σκιά του ζητήματος που προέκυψε από το λεγόμενο non paper Καμμένου και με την πρόταση του Προέδρου της Δημοκρατίας για σχηματισμό κυβέρνησης προσωπικοτήτων στο επίκεντρο. Στη σύσκεψη συμμετείχαν οι Αντώνης Σαμαράς, Αλέξης Τσίπρας, Ευάγγελος Βενιζέλος και Φώτης Κουβέλης, όχι όμως η Αλέκα Παπαρήγα, η οποία αρνήθηκε επικαλούμενη την εκπεφρασμένη αντίθεση του ΚΚΕ με το σχηματισμό κυβέρνησης προσωπικοτήτων. Το αποτέλεσμα της σύσκεψης ήταν η συγκρότηση υπηρεσιακής κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Λουκά Παπαδήμο, ενώ στο βάθος διαφαίνονταν νέες εκλογές.⁴⁰

Συγκεκριμένα, η πλευρά του ΣΥΡΙΖΑ εστίασε στην παύση των μέτρων σχετικά με μειώσεις συντάξεων και δημοσίων δαπανών που αφορούσαν σε διάλυση των εργασιακών σχέσεων και αποκρατικοποιήσεις. Ο Παναγιώτης Καμμένος από την άλλη αντιτάχθηκε στην δυνατότητα αποφάσεων της επικείμενης κυβέρνησης «ειδικού σκοπού» να λάβει αποφάσεις αναφορικά με την πώληση δημόσιας περιουσίας σε αντιστοιχία με την Αλέκα Παπαρήγα η οποία αρνήθηκε οποιαδήποτε λήψη απόφασης, ενέργειας της υπηρεσιακής κυβέρνησης που δεσμεύει άμεσα τον ελληνικό λαό. Παράλληλα ο Πρόεδρος της ΔΗΜΑΡ (Δημοκρατική Αριστερά), Φώτης Κουβέλης, ζήτησε την εξασφάλιση πολιτικής ουδετερότητας.

2015: Δημοψήφισμα

Μια ημέρα μετά το δημοψήφισμα της 5ης Ιουλίου του 2015, έλαβε χώρα συμβούλιο πολιτικών αρχηγών. Στην σύσκεψη έλαβαν μέρος ο πρωθυπουργός Αλ. Τσίπρας, από τη ΝΔ ήταν παρών ο προσωρινός πρόεδρος Ευ. Μειμαράκης, ο επικεφαλής του

---

⁴⁰ Βλ. Μπακοπούλου Γ. - Σάκκουλα Μ. (28/11/2015), «Όλα τα συμβούλια των πολιτικών αρχηγών: Σκοπιανό, σχέδιο Ανάν, τρόικα και εκλογές», Newpost, διαθέσιμο σε: <http://newpost.gr/politiki/501286/ola-ta-symboyli-twn-politikwn-archgw-n-skopiano-sxedio-anan-troika-kai-ekloges>

Ποταμιού Στ. Θεοδωράκης, ο Δ. Κουτσούμπας από το ΚΚΕ, ο Π. Καμμένος των ΑΝΕΛ και η πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ Φ. Γεννηματά υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Π. Παυλόπουλο. Στην σύσκεψη δεν είχε κληθεί η Χρυσή Αυγή ενώ το ΚΚΕ δεν συμμετείχε.

Ο πρωθυπουργός ενημέρωσε τους Πολιτικούς αρχηγούς για τις πρωτοβουλίες που επρόκειτο ν' αναλάβει άμεσα, μετά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος και ανακοίνωσε ότι η κυβέρνηση αναλαμβάνει την ευθύνη για την συνέχιση των διαπραγματεύσεων προτείνοντας τη σύσταση δύο επιτροπών, μία για το ασφαλιστικό και μία για τη Συνταγματική Αναθεώρηση.

Αρνητικές ήταν οι αποκρίσεις από ΝΔ και ΠΑΣΟΚ στην πρόταση της κυβέρνησης, ενώ αρνητική στάση είχε και ο Σταύρος Θεοδωράκης απέναντι στην εισήγηση του πρωθυπουργού για το ασφαλιστικό, για την αναθεώρηση δε του Συντάγματος πρότεινε την εισαγωγή νέου εκλογικού νόμου μέσα στο 2016.

Ο Βασίλης Λεβέντης, σύμφωνα με πληροφορίες, κατηγόρησε τους υπόλοιπους αρχηγούς ότι υπονομεύουν τη συναίνεση και τους ζήτησε να μην χτυπούν την κυβέρνηση γιατί το Grexit δεν έχει φύγει ακόμη από το τραπέζι. Αιχμηρή κριτική άσκησε στον πρωθυπουργό και την κυβέρνηση για την πρωτοβουλία να συγκληθεί το Συμβούλιο Πολιτικών Αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

Όπως ανέφερε το κοινό ανακοινωθέν των αρχηγών χωρίς όμως υπογραφή του ΚΚΕ μετά το τέλος της σύσκεψης: Κοινός στόχος είναι η επιδίωξη λύσης η οποία θα διασφαλίζει:

- Την καλύτερη κάλυψη των χρηματοδοτικών αναγκών της χώρας
- Αξιόπιστες μεταρρυθμίσεις, με κριτήριο την δίκαιη κατανομή των βαρών και προώθηση της ανάπτυξης, με τις κατά το δυνατόν λιγότερες υφεσιακές επιπτώσεις
- Ισχυρό, εμπροσθοβαρές, αναπτυξιακό πρόγραμμα, πρωτίστως για την καταπολέμηση της ανεργίας και την ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας
- Δέσμευση για την έναρξη ουσιαστικής συζήτησης ως προς την αντιμετώπιση του προβλήματος της βιωσιμότητας του ελληνικού δημόσιου χρέους. Άμεση προτεραιότητα αποτελεί η αποκατάσταση της ρευστότητας στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, σε συνεννόηση με το ΕΚΤ.

Τέλος, ο Πρωθυπουργός δεσμεύθηκε να ενημερώσει τους πολιτικούς αρχηγούς, αμέσως μετά την επόμενη Σύνοδο Κορυφής, για τα πρώτα

συμπεράσματα που θα εξάγονταν και για την εν γένει πορεία των διαπραγματεύσεων.⁴¹

2016: Προσφυγικό

Το προσφυγικό εν γένει ως αμφιλεγόμενο εθνικό και διεθνές ζήτημα δεν θα μπορούσε παρά να δημιουργήσει διχογνωμίες ως προς την γραμμή η οποία θα ακολουθούνταν με δεδομένη την ανάγκη αρχικά εθνικής και στη συνέχεια διεθνούς σύγκλισης θέσεων.

Από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ η Φώφη Γεννηματά κατέθεσε δέκα προτάσεις για την αντιμετώπιση του προσφυγικού:

- Το προσφυγικό είναι παγκόσμιο πρόβλημα, όχι μόνο ευρωπαϊκό έτσι η ΕΕ θα πρέπει να αναλάβει τις ευθύνες της απέναντι στην Ελλάδα.
- Δέσμευση της Τουρκίας για την υλοποίηση του Σχεδίου Δράσης-Ευρωπαϊκός Έλεγχος.
- Δημιουργία ευρωπαϊκής συνοριοφυλακής και ακτοφυλακής και συνεργασία του NATO με σαφές πλαίσιο και επιχειρησιακούς κανόνες που σέβονται τα κυριαρχικά δικαιώματα της χώρας μας.
- Αναθεώρηση Κανονισμού Δουβλίνου II στη βάση των αρχών της αλληλεγγύης απέναντι στους πρόσφυγες.
- Σχεδιασμός για την προσωρινή παραμονή προσφύγων στην Ελλάδα. Θέσπιση Κεντρικού Συντονιστικού Οργάνου της Κυβέρνησης, για την διαχείριση της κρίσης.
- Διεκδίκηση Επάρκειας Χρηματοδότησης/Ενίσχυσης με έκτακτη οικονομική ενίσχυση των περιοχών που πλήττονται από τις μεταναστευτικές/προσφυγικές ροές.
- Δράση της ΕΕ για την ομαλή διαχείριση των προσφυγικών ροών.
- Προώθηση ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΚΙΒΩΤΟΣ με σκοπό την επανεγκατάσταση οικογενειών προσφύγων και ευάλωτων ατόμων σε ευρωπαϊκές πόλεις απευθείας από την Τουρκία.
- Αντιμετώπιση μονομερών μέτρων εις βάρος της Ελλάδας.
- Δημιουργία μόνιμου συστήματος επανεγκατάστασης.

Κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης η Φ. Γεννηματά εξέφρασε τη θέση της να συγκροτηθεί κυβέρνηση εθνικής ευθύνης από όλες τις φιλοευρωπαϊκές δυνάμεις

---

⁴¹ Βλ. Χασαπόπουλος Ν. (6/7/2015), «Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών: Η ανακοίνωση – Συμφωνία 4 σημείων θα κατατεθεί από την ελληνική πλευρά στη Σύνοδο Κορυφής», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2015/07/06/politics/symboylio-politikwn-arxigwn-h-anakoinwsi-symfwnia-4-simeiw-n-tha-katatethovn-apo-tin-elliniki-pleyra-sti-synodo-koryfis/>

που θα βγάλει τη χώρα από την κρίση και θα αντιμετωπίσει το οξυμένο προσφυγικό πρόβλημα.⁴²

Υπόμνημα εννέα σημείων κατέθεσε και το ΚΚΕ, με τον Δημήτρη Κουτσούμπα να προτείνει την απευθείας μετάβαση των προσφύγων στη χώρα προορισμού τους.

- Απευθείας, ασφαλής μεταφορά των προσφύγων-μεταναστών από τις χώρες πρώτης υποδοχής και από τα ελληνικά νησιά στις χώρες τελικού προορισμού τους, με ευθύνη του ΟΗΕ(Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών) και της ΕΕ(Ευρωπαϊκής Ένωσης).
- Αποχώρηση του ΝΑΤΟ(North Atlantic Treaty Organization) από το Αιγαίο.
- Πλήρης σεβασμός της Συνθήκης της Γενεύης και του διεθνούς δικαίου για τους πρόσφυγες.
- Ενίσχυση των υποδομών και του προσωπικού διάσωσης, ειδικά τους χειμερινούς μήνες, καθώς και υποδοχής, περίθαλψης και καταγραφής, με ευθύνη αποκλειστικά του κράτους, χωρίς καμία εμπλοκή ΜΚΟ.
- Δημιουργία δημόσιων, αξιοπρεπών χώρων προσωρινής φιλοξενίας, που θα λειτουργούν με ευθύνη του υπουργείου Μεταναστευτικής Πολιτικής, για όσο διάστημα διαρκούν οι διαδικασίες πρώτης υποδοχής, περίθαλψης, καταγραφής και προετοιμασίας των εγγράφων που θα επιτρέψει την ασφαλή συνέχιση του ταξιδιού όσων θέλουν -που αποτελούν και τη συντριπτική πλειοψηφία- ή εξέτασης των αιτημάτων ασύλου για όσους επιλέγουν την Ελλάδα ως χώρα τελικού προορισμού, που είναι συγκριτικά μια μικρή μειοψηφία.
- Για το σκοπό της φιλοξενίας μπορούν να αξιοποιηθούν και να μετασκευαστούν ανενεργά στρατόπεδα, αχρησιμοποίητα κτήρια, εκτάσεις και εγκαταστάσεις του δημοσίου.
- Κατάργηση του Κανονισμού του Δουβλίνου, της Σένγκεν, του Frontex.
- Κατάργηση των αμερικανο-ΝΑΤΟικών βάσεων της χώρας.

Έτσι, δεν συναίνεσε με τις θέσεις της κυβέρνησης ενόψει της Συνόδου Κορυφής της 7^{ης} Μάρτη, με αποτέλεσμα την αποχώρηση από το συμβούλιο.⁴³

Το Ποτάμι είχε ετοιμάσει δέκα προτάσεις με κύρια αυτή για τον ορισμό εθνικού συντονιστή για το προσφυγικό, συγκεκριμένα πρότεινε υπερυπουργό καθώς και ειδική δομή για τα παιδιά των προσφύγων και μεταναστών και τα ασυνόδευτα παιδιά.

---

⁴² Βλ. CNNGreece (4/4/2016), «Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών: Οι προτάσεις της Φώφης Γεννηματά» διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24024/symvoylio-politikon-arxigon-oi-protaseis-tis-fofis-gennimata>

⁴³ Βλ. CNNGreece (4/4/2016), «Αποχώρησε ο Κουτσούμπα από το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών», διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24048/apoxorise-o-koytsoympas-apo-to-symvoylio-ton-politikon-arxigon>

Στην ίδια γραμμή με την κυβέρνηση οι προτάσεις του Πάνου Καμμένου με έμφαση στην μετατροπή της Frontex σε ευρωπαϊκή ακτοφυλακή, ενώ ο Βασίλης Λεβέντης εξέφρασε αίτημα για οικουμενική κυβέρνηση.

Η πλευρά της ΝΔ τάχθηκε υπέρ των μέτρων αποτροπής της εισόδου μεταναστών στη χώρα ενώ έθεσε και το θέμα της διαχείρισης της κατάστασης με όσους πρόσφυγες μείνουν για μεγάλο χρονικό διάστημα στην Ελλάδα μετά από σχετική συμφωνία με τους εταίρους.

- Η πλευρά της κυβέρνησης η οποία παρουσιάστηκε και στη Σύνοδο Κορυφής αφορούσε: Τη δέσμευση για δίκαιη και αναλογική κατανομή των βαρών.
- Την επιτάχυνση της μετεγκατάστασης των προσφύγων.
- Την εφαρμογή μηχανισμού επανεγκατάστασης από την Τουρκία.
- Τον αποκλεισμό των μονομερών ενεργειών.
- Τη δέσμευση για ανθρωπιστική βοήθεια στην χώρα μας. Μάλιστα η κυβέρνηση είχε αιτηθεί στην Κομισιόν την χορήγηση ύψους 480 εκατομμυρίων ευρώ με τις αναλυτικές ανάγκες σε τεχνική βοήθεια και υλικά.⁴⁴

Στόχος του πρωθυπουργού ήταν να εξασφαλίσει τη συναίνεση των πολιτικών αρχηγών με κοινή εθνική γραμμή ενόψει της κρίσιμης Συνόδου Κορυφής που θα πραγματοποιούνταν στις 7 Μαρτίου στις Βρυξέλλες με αποκλειστικό θέμα τη διαχείριση της προσφυγικής κρίσης.

Το κοινό ανακοινωθέν προέβλεπε ότι η Ελλάδα:

- Με πνεύμα ανθρωπισμού και αλληλεγγύης έναντι των προσφύγων αλλά και θωρακίζοντας την ασφάλεια του ελληνικού λαού, θα σεβαστεί στο ακέραιο τις υποχρεώσεις της, με τον τρόπο που αυτές καθορίζονται από τις αποφάσεις των αρμόδιων οργάνων της ΕΕ.
- Φυλάσσει και τα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ. Υπ' αυτό το πνεύμα όχι μόνο συνεργάζεται με την Frontex, αλλά επιζητεί και επιδιώκει την δραστική ενίσχυσή της και την τελική ταχύτατη μετεξέλιξή της σ' Ευρωπαϊκή Ακτοφυλακή, πάντοτε με σεβασμό της εθνικής κυριαρχίας ως προς την διασφάλιση των συνόρων της. Και ύστερα από μια τέτοια κατάληξη δηλώνει πρόθυμη να φιλοξενήσει την έδρα της Ευρωπαϊκής Ακτοφυλακής. Περαιτέρω δε, συνεργάζεται πλήρως στο πεδίο των συμπεφωνημένων αποστολών του ΝΑΤΟ και υπό τον αυτονόητο όρο ότι και η Τουρκία σέβεται τις δικές της αντίστοιχες υποχρεώσεις.
- Ενισχύει τις ανοιχτές δομές προσωρινής φιλοξενίας προσφύγων, παράλληλα προς την ενίσχυση των προαναχωρησιακών κέντρων παράτυπων μεταναστών.

---

⁴⁴ Βλ. CNNGreece (4/4/2016), «Ζητούμενο η συναίνεση για το προσφυγικό στο συμβούλιο πολιτικών αρχηγών», διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24003/zitoymeno-i-synainesi-gia-to-prosfygiko-sto-symvovlio-politikon-arxigon>

Πολύπλευρα ήταν τα αιτήματα για Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών από την πλευρά του ΠΑΣΟΚ, της Ένωσης Κεντρώων και των Ανεξάρτητων Ελλήνων σχετικά με το Σκοπιανό, ενώ στην έκδοση της ανακοίνωσης αυτής δεν συμφώνησαν ο ΓΓ της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (Δ. Κουτσούμπας) και ο Πρόεδρος της Ένωσης Κεντρώων (Β. Λεβέντης).

Από την άλλη η ΕΕ οφείλει:

- Να επιβάλλει σ' όλα, ανεξαιρέτως, τα Κράτη Μέλη της τον πλήρη σεβασμό των υποχρεώσεών τους, ως προς τον δίκαιο και αναλογικό επιμερισμό των προσφύγων. Καθιστώντας σαφές ότι μονομερείς ενέργειες δεν είναι επιτρεπτές και ότι όσοι τις επιλέγουν θα έχουν τις ανάλογες συνέπειες. Στο πλαίσιο αυτό, οφείλει επίσης να καταστήσει σαφές προς όλα τα Κ- Μ ότι οι χώρες πρώτης γραμμής, και ειδικότερα η Ελλάδα, δεν μπορούν ν' αναλάβουν όλο το βάρος της φιλοξενίας των προσφύγων που εισέρχονται στην ΕΕ, αλλά μόνο το βάρος που τους αναλογεί με βάση τον πληθυσμό τους. Στο ίδιο πλαίσιο η ΕΕ οφείλει να επιταχύνει την εφαρμογή των αποφάσεων για μετεγκατάσταση των προσφύγων τόσο από την Ελλάδα όσο και από την Τουρκία.
- Να προωθήσει, το ταχύτερο δυνατόν, προγράμματα επιστροφών παράτυπων μεταναστών, ενεργοποιώντας υφιστάμενες Συμφωνίες Επανεισδοχής και συνάπτοντας νέες.
- Να προωθήσει την συνεργασία με την Τουρκία, προκειμένου αυτή αφενός ν' ανακόψει αμέσως τις ροές προσφύγων προς την Ε και αφετέρου, ν' αναλάβει, επίσης αμέσως, την ευθύνη δημιουργίας σταθερού και αξιόπιστου μηχανισμού μετακίνησης των προσφύγων από την Τουρκία προς την ΕΕ. Επισημαίνεται ότι η ΕΕ πρέπει να λάβει σοβαρώς υπόψη ότι η Τουρκία δεν έχει εκπληρώσει συγκεκριμένες υποχρεώσεις, τις οποίες ανέλαβε κατά την Σύνοδο Κορυφής της 29^{ης} Νοεμβρίου 2015.
- Να παράσχει, εγκαίρως, την απαιτούμενη συνδρομή προς την χώραμας, κυρίως ως προς την συνεχή οικονομική και υλικοτεχνική της ενίσχυση για την υπό όρους ανθρωπισμού περίθαλψη των προσφύγων, λαμβάνοντας υπόψη ότι η Ελλάδα υφίσταται, περισσότερο από κάθε άλλο Κ-Μ, τις επιπτώσεις του προσφυγικού.
- Να διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο ως προς τον τερματισμό του πολέμου στην Συρία ο οποίος και αποτελεί την σημαντικότερη αιτία δημιουργίας και διαιώνισης του προσφυγικού- προκειμένου να διευκολυνθεί έτσι και η κατά το δυνατόν ταχύτερη επιστροφή των προσφύγων στις εστίες τους.⁴⁵

---

⁴⁵ Βλ. Βούτος Δ. (4/3/2016), «Προεδρία της Δημοκρατίας Σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας», Εφημερίδα Το βήμα του Πολίτη, διαθέσιμο σε: <http://voutospress.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%83%CF%85%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%88%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD/>

V. Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΑΡΧΗΓΩΝ

1992

Η έκβαση του Σκοπιανού αποτυπώνεται στην διχογνωμία των πολιτικών πλευρών με την παραίτησή του βουλευτή της ΝΔ, του πρώην υπουργού Εξωτερικών Αντώνη Σαμαρά, μετά τη διαφωνία του με την κυβέρνηση στο Μακεδονικό. Αιτία, η διαφαινόμενη στροφή του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Μητσοτάκη σε λύση διπλής ονομασίας. Ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ανδρέας Παπανδρέου δηλώνει ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να αναγνωρίσει χώρα με τον όρο «Μακεδονία», ενώ χαρακτηρίζει ως εφεύρημα το ενδεχόμενο να δοθεί λύση στο πρόβλημα των Σκοπίων με χρήση δύο ονομάτων.

Και φτάνουμε λοιπόν στο 2018 για να συζητάμε για επίλυση του Σκοπιανού ζητήματος με την Συμφωνία των Πρεσπών στην οποία προβλέπεται ως επίσημη ονομασία η «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας» που θα χρησιμοποιείται *erga omnes*. Η συμφωνία αυτή, πάντως, αποτελεί αντικείμενο κριτικής από τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

2004

Τελικά το σχέδιο Ανάν υποβλήθηκε τον Μάρτιο του 2004 σε δύο ξεχωριστά δημοψηφίσματα με αποτέλεσμα να απορριφθεί από τους Ελληνοκυπρίους, με ποσοστό 76% καθώς μόνο 24% το υπερψήφισε, ενώ εγκρίθηκε από την τουρκοκυπριακή κοινότητα σε ποσοστό 62%.

Το 2013 με αφορμή τις ανακατατάξεις που έφερε η χρηματοπιστωτική κρίση της Κύπρου εξαιτίας της κατάρρευσης του τραπεζικού συστήματος αλλά και τη στάση υπέρ του σχεδίου Ανάν, που είχε ο σημερινός πρόεδρος της Κύπρου Νίκος Αναστασιάδης, επανέρχονται πιέσεις προκειμένου να ξεκινήσει νέος γύρος διαπραγματεύσεων και η συζήτηση για τη σημασία μίας διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας, "όπως ανέφερε ο αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Τζόν Κέρι, θέση που επίσης υποστήριξε ο Υπουργός Οικονομικών της Τουρκίας, Μεχμέτ Σιμισέκ, σε ημερίδα στην Κωνσταντινούπολη το 2013 αλλά και η πλευρά της ΕΕ στοχεύοντας στη διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου στενότερων σχέσεων και συνεργασίας με την Τουρκία.

Από το 2016 και μετά έγινε λόγος για βελτίωση του προβλεπόμενου σχεδίου για την κυπριακή πλευρά με αποκορύφωμα τις τριήμερες εντατικές διαπραγματεύσεις στις 9/1/2016 στη Γενεύη για το Κυπριακό μεταξύ του Νίκου Αναστασιάδη και Μουσταφά Ακιντζί, με την ελληνική πλευρά να εξακολουθεί να διατηρεί σχετικά ουδέτερη στάση.

2009

Η συνάντηση έληξε με «ευχές» να επαναληφθεί σύντομα, αλλά και με πρόταση (από την πλευρά του Αντ. Σαμαρά, που αποδέχθηκε ο Γ. Παπανδρέου) να πραγματοποιηθεί ανοιχτή συζήτηση στη Βουλή, σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων, για τη διαφθορά και τη διαφάνεια.

Η σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών θέτει πάντως καινούργια δεδομένα στην πολιτική ζωή του τόπου, καθώς:

- επισημοποιείται η πρόθεση της κυβέρνησης να συστήσει εξεταστικές επιτροπές για τα σκάνδαλα (Ζίμενς, Βατοπέδι, ομόλογα, υποκλοπές κ.λπ.). Πρόταση που έγινε δεκτή από την αξιωματική αντιπολίτευση, η οποία με τη σειρά της ζήτησε εξεταστική για το σκάνδαλο του Χρηματιστηρίου, πρόταση που έγινε δεκτή από την κυβέρνηση.
- αλλάζει ο τρόπος σύστασης των εξεταστικών επιτροπών. Στο εξής αν μια πρόταση υπογράφεται από 120 βουλευτές της αντιπολίτευσης, η κυβέρνηση υποχρεούται να τη δεχτεί, ανεξάρτητα από το αν συμφωνεί ή όχι
- ανατίθεται σε μόνιμη κοινοβουλευτική επιτροπή η παρακολούθηση των θεμάτων διαφάνειας στη δημόσια ζωή, και αντιστοίχως και των ζητημάτων διαφθοράς
- δίνονται αυξημένες αρμοδιότητες στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας, η οποία στο εξής θα παρακολουθεί και θέματα μέσω ενημέρωσης, με αρμοδιότητα να καλεί εκδότες, ιδιοκτήτες καναλιών, διαφημιστικές εταιρείες κ.λπ.
- μπαίνουν κανόνες στο πολιτικό χρήμα, αλλάζει το πόθεν έσχες και τίθεται σε συζήτηση το ενδεχόμενο αλλαγής του νόμου για τη χρηματοδότηση των κομμάτων, αλλά και του εκλογικού νόμου (θέμα στο οποίο αντέδρασε έντονα ο Αντ. Σαμαράς, υποστηρίζοντας ότι τυχόν εφαρμογή του γερμανικού μοντέλου θα αποτελούσε οπισθοδρόμηση).

Έχει τη σημασία του το γεγονός ότι κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση συμφώνησαν σε μια σειρά θεμάτων, που επίσης ανοίγουν ένα καινούργιο κεφάλαιο στην προσπάθεια του πολιτικού κόσμου να αντιμετωπίσει τη διαφθορά. Είναι τα θέματα που αφορούν την πάταξη της φοροδιαφυγής και την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής, την κατάργηση της πολυνομίας, το πολιτικό χρήμα, τη σύσταση των εξεταστικών επιτροπών, την αλλαγή του νόμου περί ευθύνης υπουργών, τη δημοσιοποίηση του τελικού κόστους των μεγάλων έργων, την οικονομική αυτοτέλεια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, τη δημιουργία ηλεκτρονικού ΚΕΠ, τη γενίκευση του διπλογραφικού συστήματος παντού και για όλες τις δαπάνες του Δημοσίου.⁴⁶

2010- 2012

- Οικονομική Κρίση και Έξοδος

⁴⁶ Βλ. Παπαχρήστος Γ. (16/11/2009), «Έδωσαν τα χέρια κατά της διαφθοράς», Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tanea.gr/2009/12/16/greece/edwsan-ta-xeria-kata-tis-diafthoras/>

Το αποτέλεσμα της σύσκεψης προκάλεσε την αρνητική αντίδραση των Ευρωπαίων αξιωματούχων οι οποίοι ζήτησαν να συνεχιστούν οι προσπάθειες συνεννόησης μεταξύ των κομμάτων. Ο Πρωθυπουργός το επόμενο διάστημα, κλήθηκε να διαπραγματευθεί με τους ευρωπαϊκούς θεσμούς και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο τα δημοσιονομικά μέτρα για το 2011, καθώς και το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα 2012-2015. Στις 6 Οκτωβρίου κατατέθηκε μάλιστα στη Βουλή το πολυνομοσχέδιο για το νέο βαθμολόγιο-μισθολόγιο του δημοσίου, τις μειώσεις σε κύριες και επικουρικές συντάξεις, τις μειώσεις στο εφάπαξ, την νέα φορολογική κλίμακα και τις αλλαγές στα εργασιακά το οποίο υπερψηφίστηκε από το Ελληνικό Κοινοβούλιο στις 20 Οκτώβριου.

Στις 23 Οκτωβρίου συγκλήθηκε έκτακτη Σύνοδος Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης με στόχο την κατάρτιση ενός οριστικού σχεδίου αντιμετώπισης της κρίσης χρέους στην Ευρωζώνη. Η Σύνοδος κατέληξε σε συμφωνία που ανακοινώθηκε τα ξημερώματα της 27ης Οκτωβρίου και απέβλεπε σε «κούρεμα» κατά 50% του ελληνικού χρέους και πρόσθετο πακέτο βοήθειας προς την Ελλάδα ύψους 130 δισ. €. Με βάση την συμφωνία οι ιδιώτες θα αποδεχτούν σε εθελοντική βάση, μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων που διαθέτουν κατά 50%. Η συμφωνία θα συνοδεύεται από πρόγραμμα δημοσιονομικής προσαρμογής με διάρκεια μέχρι το 2021 και δημιουργία μηχανισμού μόνιμης εποπτείας της Ελλάδας για την συνεχή παρακολούθηση της εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων. Παράλληλα αποφασίστηκε η ανακεφαλαιοποίηση των ελληνικών τραπεζών με ποσό ύψους 30 δισ. € και αύξηση κατά ένα τρισ. € των κεφαλαίων του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας. Οι αποφάσεις της συνόδου κορυφής χαιρετίστηκαν θετικά από την κυβέρνηση ενώ αποδοκιμάστηκαν από όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης, τα οποία έκαναν λόγο για απόφαση ελεγχόμενης χρεοκοπίας της Ελλάδας.⁴⁷

Έχοντας παραιτηθεί από την ιδέα του δημοψηφίσματος για την παραμονή ή μη της Ελλάδας στην Ευρωζώνη, ο πρωθυπουργός κατάφερε στην ψηφοφορία της 4ης Νοεμβρίου να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή, με 153 ψήφους υπέρ και 145 ψήφους κατά. Την Κυριακή 6 Νοεμβρίου συναντήθηκε στο προεδρικό μέγαρο με τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης Αντώνη Σαμαρά, ενώπιον του Προέδρου της Δημοκρατίας. Στην συνάντηση υπήρξε συμφωνία μεταξύ των δύο πολιτικών αρχηγών για σχηματισμό κυβέρνησης συνεργασίας οπότε και στις 10 Νοεμβρίου επιλέχτηκε ο Λουκάς Παπαδήμος ως Πρωθυπουργός της χώρας με την νέα κυβέρνηση να περιλαμβάνει στελέχη από τη Νέα Δημοκρατία, το ΛΑΟΣ πέραν των εναπομεινάντων στελεχών της κυβέρνησης Παπανδρέου. Ως αποτέλεσμα των προσπαθειών αυτών, στις 29 Ιουνίου πραγματοποιήθηκε στη Βουλή η σχετική ψηφοφορία για το μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα που έφερε προς ψηφοφορία η Κυβέρνηση το οποίο

⁴⁷ Βλ. Βικιπαίδεια για Προταθέν ελληνικό δημοψήφισμα του 2011, διαθέσιμο σε: https://el.m.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%AD%CE%BD_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_2011

υπερψηφίστηκε και έπειτα, η Σύνοδος Κορυφής των ηγετών της ΕΕ κατέληξε στις 21 Ιουλίου σε συμφωνία νέας δανειοδότησης της Ελλάδας.⁴⁸

- Σχηματισμός Κυβέρνησης

Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κατόπιν πρότασης των πολιτικών αρχηγών που παρευρέθησαν στη σύσκεψη έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησης συνεργασίας στον κ. Λουκά Παπαδήμο η οποία στόχευε στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων που είχαν δρομολογηθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση και εντοπιζόνταν στην εκταμίευση της επόμενης δόσης της δανειακής σύμβασης, στην ψήφιση και την εφαρμογή των υπόλοιπων διαρθρωτικών μέτρων που καθόρισε η ευρωπαϊκή Σύνοδος Κορυφής της 26ης Οκτωβρίου και στην προετοιμασία της διεξαγωγής πρόωρων εθνικών εκλογών. Γεγονός είναι ότι πέτυχε τον στόχο της με την ψήφιση του λεγόμενου δεύτερου μνημονίου («Έγκριση των Σχεδίων Συμβάσεων Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης μεταξύ του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (Ε.Τ.Χ.Σ.), της Ελληνικής Δημοκρατίας και της Τράπεζας της Ελλάδος, του Σχεδίου του Μνημονίου Συνεννόησης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Τράπεζας της Ελλάδος και άλλες επείγουσες διατάξεις για τη μείωση του δημοσίου χρέους και τη διάσωση της εθνικής οικονομίας») στις 13 Φεβρουαρίου του 2012, με ταυτόχρονη παραίτηση πολλών μελών της εξαιτίας των ρυθμίσεων που επέφερε, μετά και την προγενέστερη αποχώρηση του ΛΑΟΣ από το κυβερνητικό σχήμα στις 10 Φεβρουαρίου.

2015

Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος ήταν η απόρριψη της πρότασης του σχεδίου συμφωνίας με ποσοστό 61,3%. Το δημοψήφισμα ήταν το πρώτο από το 1974 και το μοναδικό στην σύγχρονη ελληνική ιστορία που δεν αφορούσε τη μορφή του πολιτεύματος. Μετά το δημοψήφισμα, η κυβέρνηση Τσίπρα κατέληξε σε συμφωνία με τους δανειστές στις 13 Ιουλίου, με όρους ενός τρίτου μνημονίου. Στις 20 Αυγούστου 2015 ο Πρωθυπουργός ανακοίνωσε με διάγγελμά την πρόθεση παραίτησης αυτού και της κυβέρνησής του, η οποία έγινε δεκτή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Την επόμενη μέρα αποχώρησαν από τον ΣΥΡΙΖΑ βουλευτές και στελέχη και ανεξαρτητοποιήθηκαν 25 εξ αυτών σχηματίζοντας το αντιμνημονιακό κόμμα Λαϊκή Ενότητα. Μετά την παραίτηση της κυβέρνησης και σύμφωνα με το Σύνταγμα δόθηκαν διερευνητικές εντολές για το σχηματισμό της κυβέρνησης, ενώ εφόσον αυτές δεν τελεσφόρησαν, σχηματίστηκε η υπηρεσιακή κυβέρνηση της Βασιλικής Θάνου, προκειμένου για τη διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών του Σεπτεμβρίου, οι οποίες ανέδειξαν νικητή τον ΣΥΡΙΖΑ, που σχημάτισε κυβέρνηση με τους Ανεξάρτητους Έλληνες.

⁴⁸ Βλ. Δασκαλόπουλος Δ. (2017), «Η διαβούλευση των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και η επίδρασή της στην άσκηση της δημόσιας πολιτικής», Διπλωματική Εργασία, σελ. 41, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <https://pergamon.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2215886>

Η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη υιοθετήσει από το συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών τη βασική θέση της ΝΔ για δημιουργία κέντρων κράτησης και απελάσεις «παράτυπων μεταναστών». Ο βασικός λόγος για την κατάσταση έκτακτης ανάγκης με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες ήταν η ανυπαρξία κοινής πολιτικής της ΕΕ σε θέματα μετανάστευσης και ασύλου. Κάθε κράτος μέλος της ΕΕ είχε τη δική του πολιτική για το θέμα, ενώ υπήρχαν χώρες όπως η Ελλάδα που δεν διέθεταν καν ολοκληρωμένη μεταναστευτική πολιτική μέχρι τότε, ενώ άλλα ευρωπαϊκά κράτη προέβησαν τελικά σε κλείσιμο των συνόρων.

Αποκορύφωμα των διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο της ΕΕ αποτέλεσε η Σύνοδος Κορυφής που ακολούθησε του συμβουλίου πολιτικών αρχηγών στις 18 Μαρτίου οπότε και επιτεύχθηκε συμφωνία μεταξύ των «28» σύμφωνα με την οποία:

1. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαίωσε την συνολική στρατηγική του για την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κρίσης. Κάποια στοιχεία της κοινής ευρωπαϊκής απάντησης έχουν σήμερα υλοποιηθεί και παράγουν αποτελέσματα. Οι εργασίες επί άλλων στοιχείων προωθούνται επιμελώς προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή το συντομότερο δυνατόν. Προτεραιότητα θα εξακολουθήσει να αποτελεί η αποκατάσταση του ελέγχου των εξωτερικών μας συνόρων.

2. Σύμφωνα με τις αποφάσεις των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων της 7ης Μαρτίου και στο πλαίσιο του κοινού σχεδίου δράσης με την Τουρκία και της επέκτασής του, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε:

- να προχωρήσουν οι εργασίες όσον αφορά τα κέντρα πρώτης υποδοχής ώστε να τεθούν σε πλήρη λειτουργία όλα και να αυξηθούν οι διαθέσιμες σε αυτά ικανότητες υποδοχής είναι σκόπιμο να συνεχιστούν οι προσπάθειες αυτές, με την πλήρη συνδρομή της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της στήριξης προς τις ελληνικές δομές ασύλου
- να αξιοποιηθούν όλα τα δυνατά μέσα προς στήριξη των ικανοτήτων της Ελλάδας για την επιστροφή των παράτυπων μεταναστών στην Τουρκία στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου επανεισδοχής Ελλάδας-Τουρκίας και της Συμφωνίας επανεισδοχής ΕΕ-Τουρκίας από την 1η Ιουνίου 2016. Τα κράτη μέλη δήλωσαν ότι είναι διατεθειμένα να παράσχουν τα αναγκαία μέσα στην Ελλάδα σε σύντομο χρονικό διάστημα, μεταξύ άλλων και συνοριοφύλακες, εμπειρογνώμονες στον τομέα του ασύλου και διερμηνείς. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Επιτροπή να συντονίσει όλη την αναγκαία στήριξη προς την Ελλάδα, για την πλήρη εφαρμογή της δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας, και να εκπονήσει επιχειρησιακό σχέδιο. Η Επιτροπή θα συντονίσει και θα οργανώσει από κοινού με τα κράτη μέλη και τους φορείς τις αναγκαίες δομές στήριξης ώστε η δήλωση να εφαρμοστεί αποτελεσματικά. Η Επιτροπή θα υποβάλει τακτικά στο Συμβούλιο εκθέσεις σχετικά με την εφαρμογή της

- να παρασχεθεί στήριξη έκτακτης ανάγκης ως συνδρομή στην Ελλάδα προκειμένου να αντιμετωπίσει την ανθρωπιστική κατάσταση. Η ταχεία έκδοση του κανονισμού σχετικά με τη στήριξη έκτακτης ανάγκης αποτέλεσε σημαντικό βήμα προς αυτήν την κατεύθυνση. Το σχέδιο διορθωτικού προϋπολογισμού που κατέθεσε η Επιτροπή θα έπρεπε να εγκριθεί χωρίς καθυστέρηση. Τα κράτη μέλη κλήθηκαν να προβούν σε άμεσες πρόσθετες συνεισφορές στο πλαίσιο του μηχανισμού πολιτικής προστασίας καθώς και να παράσχουν διμερή ανθρωπιστική βοήθεια·
- να επιταχυνθεί η μετεγκατάσταση από την Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένης της διεξαγωγής των αναγκαίων ελέγχων ασφαλείας δεδομένου ότι ο αριθμός των αιτήσεων υπερβαίνει πλέον τον αριθμό των προσφορών, όπως καταδεικνύεται στην έκθεση της Επιτροπής της 16ης Μαρτίου, ενώ τα κράτη μέλη πρέπει σύντομα να προσφέρουν περισσότερες θέσεις, σύμφωνα με τις αναληφθείσες δεσμεύσεις.

3. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο σημείωσε την ανακοίνωση της Επιτροπής «Επόμενα επιχειρησιακά βήματα στη συνεργασία ΕΕ-Τουρκίας στον τομέα της μετανάστευσης», ιδίως ως προς το πώς μπορεί να θεωρηθεί απαράδεκτη αίτηση ασύλου μετανάστη που μεταβαίνει από την Τουρκία στην Ελλάδα, βάσει της αρχής της «πρώτης χώρας ασύλου» ή της «ασφαλούς τρίτης χώρας» που προβλέπει το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο.

4. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επανέλαβε ότι η δήλωση ΕΕ-Τουρκίας δεν συνεπάγεται νέες δεσμεύσεις των κρατών μελών από άποψη μετεγκατάστασης και επανεγκατάστασης.

5. Η ΕΕ επανέλαβε ότι αναμένει από την Τουρκία να τηρεί τα υψηλότερα πρότυπα σε θέματα δημοκρατίας, κράτους δικαίου, σεβασμού των θεμελιωδών ελευθεριών, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας της έκφρασης.

6. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαίωσε τη στήριξή του προς την Ιορδανία και τον Λίβανο. Ζήτησε να εκταμιευθούν ταχέως οι χρηματοδοτικές δεσμεύσεις και να λάβουν οριστική μορφή τα σύμφωνα της ΕΕ για την ενίσχυση της στήριξης προς τους πρόσφυγες και τις κοινότητες υποδοχής στις δύο χώρες.

7. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο απηύθυνε έκκληση για ενίσχυση της συνεργασίας με τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, με στόχο την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κρίσης και τη συμβολή στην επίτευξη των στόχων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.

8. Σε συνέχεια των συμπερασμάτων που ενέκρινε τον Φεβρουάριο του 2016, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κάλεσε την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων να παρουσιάσει στην σύνοδό του τον Ιούνιο συγκεκριμένη πρωτοβουλία με στόχο την ταχεία κινητοποίηση πρόσθετης χρηματοδότησης προς στήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης, των υποδομών ζωτικής σημασίας και της κοινωνικής συνοχής στις χώρες της Νότιας Γειτονίας και των Δυτικών Βαλκανίων.

9. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, βρισκόμενο σε εγρήγορση όσον αφορά ενδεχόμενες νέες οδούς για τους παράτυπους μετανάστες, ζήτησε να ληφθούν όλα τα μέτρα που μπορούν να καταστούν απαραίτητα εν προκειμένω. Στο πλαίσιο αυτό, παραμένει ζωτικής σημασίας η καταπολέμηση των παράνομων διακινητών παντού και με κάθε πρόσφορο μέσον. Η ΕΕ είναι πρόθυμη να στηρίζει την Κυβέρνηση Εθνικής Συμφωνίας, ως μόνη νόμιμη κυβέρνηση της Λιβύης, μεταξύ άλλων, έπειτα από αίτημά της, για την αποκατάσταση της σταθερότητας, την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και τη διαχείριση της μετανάστευσης στην κεντρική Μεσόγειο.

10. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαίωσε εκ νέου τα προηγούμενα συμπεράσματά του σχετικά με τα διάφορα στοιχεία της συνολικής στρατηγικής και εξέφρασε ικανοποίηση για την πρόοδο επί της προτάσεως για Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή, η οποία είναι σκόπιμο να εγκριθεί το συντομότερο δυνατόν. Θα προχωρήσουν επίσης οι εργασίες σχετικά με τη μελλοντική αρχιτεκτονική της μεταναστευτικής πολιτικής της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του κανονισμού του Δουβλίνου.⁴⁹

Ο πρωθυπουργός μίλησε για διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας και της Τουρκίας απέναντι στις παράλογες απαιτήσεις της τουρκικής πλευράς. «Είναι μια διεθνής κρίση που επηρεάζει την ΕΕ και έπρεπε από την πρώτη στιγμή να αντιμετωπιστεί ως ένα κοινό ευρωπαϊκό πρόβλημα», επεσήμανε και είπε χαρακτηριστικά πως «τα σχέδια των μονομερών ενεργειών μπαίνουν στο ψυγείο, κάτι που αποτελεί θετική εξέλιξη». «Αθόρυβα, αλλά σε διαρκή επικοινωνία με την Κυπριακή κυβέρνηση συνεργαστήκαμε πολύ στενά ώστε να αποτρέψουμε τις παράλογες απαιτήσεις της τουρκικής πλευράς που ήθελε να βάλει στο τραπέζι πτυχές του κυπριακού προβλήματος», τόνισε υπογραμμίζοντας πως «καταφέραμε ουσιαστικά αυτές οι απαιτήσεις για άνοιγμα των πέντε κεφαλαίων που έχει παγώσει η Κύπρος και ένα που έχουμε παγώσει εμείς, να φύγουν από το τραπέζι».⁵⁰

---

⁴⁹ Βλ. IEFIMERIDA (18/3/2018), «Αυτό είναι το τελικό κείμενο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας», διαθέσιμο σε: <http://www.iefimerida.gr/news/257381/ayto-einai-teliko-keimeno-tis-symfonias-ee-toyrkias>

⁵⁰ Βλ. IEFIMERIDA (18/3/2018), «Τσίπρας: Δύσκολη συμφωνία -Βάλαμε στο «ψυγείο» μονομερείς ενέργειες», διαθέσιμο σε: <http://www.iefimerida.gr/news/257393/tsipras-dyskoli-symfonia-valame-sto-psygeio-monomereis-energeies>

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Καταλήγουμε, λοιπόν, ότι υπάρχει πρόσφορο έδαφος κατά την επόμενη συνταγματική αναθεώρηση ως προς τον επαναπροσδιορισμό των ρυθμιστικών αρμοδιοτήτων και τον τρόπο εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας αφενός, και του θεσμού του συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών αφετέρου.

Η επί σειρά ετών προσπάθεια του συντακτικού νομοθέτη να καταργήσει και όχι απλώς να τροποποιήσει, αναμορφώσει, προσαρμόσει το υπάρχον συμβουλευτικό όργανο δημιουργεί έλλειμμα ως προς την συνταγματικότητα της πρακτικής αυτής.

Από την άλλη, λόγω της ευρείας αποδοχής της χρησιμότητας του θεσμού της σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών αλλά και της ενίσχυσης του ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας, τίθεται το ζήτημα της συνταγματικής καθιέρωσής του σε ενδεχόμενη αναθεώρηση του παρόντος Συντάγματος. Η τυποποίησή του θα εξασφαλίσει την ομαλότερη θεσμική του ενσωμάτωση και θα συμβάλει στην αποφυγή μελλοντικών πολιτικών τριβών ως προς την εφαρμογή του.

Ωστόσο, η θεσμοθέτηση ενός βοηθητικού συλλογικού οργάνου το οποίο αποτελείται από τους επικεφαλής των πολιτικών κομμάτων της χώρας δεν θα πρέπει να οδηγεί στον παραγκωνισμό της Κυβέρνησης η οποία κατέχει τη λαϊκή νομιμοποίηση. Απαιτείται να καθορισθούν συγκεκριμένες αρμοδιότητες καθώς μπορεί να υπάρξει μια αντίφαση με την ίδια τη βασική αρχή του πολιτεύματός μας, που είναι η δημοκρατική αρχή, δηλαδή η αρχή της πλειοψηφίας, η αρχή της ανάληψης της ευθύνης από την υπεύθυνη Κυβέρνηση, που στηρίζεται στην εμπιστοσύνη ή την ανοχή της πλειοψηφίας της Βουλής.⁵¹

Λαμβάνοντας υπόψιν το πρωθυπουργικοκεντρικό σύστημα της χώρας μας όπου Συμβούλιο συγκαλείται με πρόταση του Πρωθυπουργού και αποδοχή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, είναι απαραίτητο να αποσαφηνιστεί η αρμοδιότητα του οργάνου το οποίο θα κατέχει την ευθύνη σύγκλησης του Συμβουλίου. Με τον ΠτΔ να αποτελεί το πλέον ουδέτερο όργανο για το σκοπό αυτό έχοντας μάλιστα υπόψιν την πληθώρα περιπτώσεων όπου οι επικεφαλής των κομμάτων της αντιπολίτευσης επικαλούνται ανάγκη σύγκλησης συμβουλίου, καθίσταται μείζονος σημασίας ο ορισμός του περιεχομένου των συμβουλίων.

Συζήτηση επίσης επικρατεί σχετικά με την δυνατότητα δημοσιοποίησης των πρακτικών των πολιτικών συσκέψεων τα οποία δεν δημοσιοποιούνται αλλά γνωστοποιούνται ως κοινό ανακοινωθέν όπως προκύπτει ιδιαίτερα από κόμματα της αντιπολίτευσης καθώς οι αποφάσεις που λαμβάνονται παραμένουν «κεκλεισμένων των θυρών».

Συνεπώς, για αυτούς τους λόγους σε συνδυασμό με τη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας στο σημερινό πολίτευμα ως μη αυτοτελούς οργάνου του οποίου οι μη

---

⁵¹Βλ. Βενιζέλος Ε. (1996), «Η συναινετική Αναθεώρηση», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή

καταχωρηθείσες από το Σύνταγμα αρμοδιότητες απαιτούν υπουργική προσυπογραφή, απαιτείται η συγκεκριμενοποίηση του θεσμού.

Τέλος, η ενίσχυση του ρόλου του Προέδρου της Δημοκρατίας επιφέρει την ανάγκη ύπαρξης κυβερνητικών αντιβάρων αυτή τη φορά ώστε να ορισθούν με σαφήνεια αφενός ο ρόλος του στο πλαίσιο των συμβουλίων και αφετέρου οι περιστάσεις στις οποίες συγκαλείται το συμβούλιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλιβιζάτος Ν. (2011), «*Το Σύνταγμα και οι εχθροί του στη νεοελληνική ιστορία, 1800-2010*», Πόλις, Αθήνα.
- Αναστασιάδης Γ. (1986), «*Συνταγματική αναθεώρηση και προεδρικός θεσμός, 1985-86*», University Studio Press, Θεσσαλονίκη
- Βενιζέλος Ε. (1991), *Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου Ι*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Βενιζέλος Ε. (1996), «*Η συναινετική Αναθεώρηση*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Βενιζέλος Ε. (2002), «*Το αναθεωρητικό κεκτημένο*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Δημητρόπουλος Α. Γ. (1988), «*Η γένεση του κοινοβουλευτικού συστήματος και η ανάδειξη της κυβέρνησης: Το κοινοβουλευτικό σύστημα και η ανάδειξη της κυβέρνησης στην Ελλάδα (1844 – 1875)*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Δημητρόπουλος Α. Γ. (2004), «*Γενική Συνταγματική Θεωρία, Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου*», Τόμος Α', Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Ζέρβας Ν. (2014), «*Πρωθυπουργοκεντρισμός, Η δεσπόζουσα θέση του αρχηγού της κυβέρνησης στο πολιτικό μας σύστημα*», Μπατσιούλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Ζηλεμένος Κ. (1991), «*Ο ρυθμιστής του πολιτεύματος, σύνταγμα 1975/ 1986*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Κατρούγκαλος Γ. (1998), «*Η συνταγματικότητα της “Σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών”*», στο «*Χαρμόσυνο Αριστόβουλου Μάνεση, Τόμος ΙΙ*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μακρυδημήτρης Α. (1992), «*Η οργάνωση της Κυβέρνησης*», *Ζητήματα συνοχής και Διαφοροποίησης*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μακρυδημήτρης Α. (2006), «*Κράτος των πολιτών: προβλήματα μεταρρύθμισης και εκσυγχρονισμού*», Λιβάνη, Αθήνα.
- Μακρυδημήτρης Α. (2013), «*Υφαίνοντας τον ιστό της Πηνελόπης, Διοίκηση και δημοκρατία στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης*», Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Μακρυδημήτρης Α. (2015), «*Είναι ηθική η πολιτική; Και άλλα ερωτήματα*», Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Μακρυδημήτρης Α. - Πραβίτα Μ. -Η. (2012), «*Δημόσια διοίκηση: στοιχεία διοικητικής οργάνωσης*», Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

- Μάνεσης Α. (1980), «Συνταγματική Θεωρία και Πράξη 1954-1979», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μάνεσης Α. (1987), «*Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα*», Αναζητώντας μία δύσκολη νομιμοποίηση», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Μάνεσης Α. (1989), «*Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986, Μία κριτική αποτίμηση της νομοκοπολιτικής σημασίας της*», Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Μανιτάκης Α. (1982), «*Ο χαρακτηρισμός του πολιτεύματος και οι σχέσεις Προέδρου της Δημοκρατίας και Πρωθυπουργού*», Ανάτυπο από το Περιοδικό «Το Σύνταγμα Ι, Τόμος Η.
- Μανιτάκης Α. (1986), «*Η εύκολη αναθεώρηση δυσεφάρμοστων υπερεξουσιών*», Ανάτυπο από το περιοδικό Αρμενόπουλος, Έτος 40, Τεύχος 7, Θεσσαλονίκη.
- Μαυριάς Κ. Γ. (2004), «*Συνταγματικό Δίκαιο, Τρίτη Έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα και τους εκτελεστικούς νόμους*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Μοντεσκιέ (2006), «*Το πνεύμα των Νόμων*», Μετάφραση: Κωστής Παπαγιώργης - Παναγιώτης Κονδύλης, Γνώση, Αθήνα.
- Παντελής Α. (2007), «*Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, Βασικές Έννοιες, Συνταγματική Ιστορία, Οργάνωση του Κράτους*», Λιβάνη, Αθήνα.
- Πεπονής Α. (1986), «*Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σβώλος Α. (1934), «*Συνταγματικόν Δίκαιον*», Τόμος Α', Παπαζήση, Αθήνα.
- Σπυρόπουλος Φ. (1990), «*Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως «ρυθμιστής του πολιτεύματος*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Σπυρόπουλος Φ. Κ. (2006), «*Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Τασόπουλος Α. Γ. (2007), «*Τα θεσμικά αντίβαρα της εξουσίας και η αναθεώρηση του Συντάγματος*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
- Τσάτσος Δ. (1993), «*Συνταγματικό Δίκαιο, Οργάνωση και λειτουργία της πολιτείας*», Τόμος Β', Έκδοση Β', Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Τσάτσος Δ. (1993), «*Συνταγματικό Δίκαιο*», Τόμος Β', Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή .
- Χρυσόγονος Κ. Χ (2003), «*Συνταγματικό Δίκαιο*», Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

CNNGreece (4/3/2016), «*Το ανακοινωθέν της προεδρίας της σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών για το προσφυγικό*», διαθέσιμο σε:

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24075/to-anakoinothen-tis-proedrias-tis-syskepsis-ton-politikon-arxigon-gia-to-prosfygiko>.

CNNGreece (4/4/2016), «*Αποχώρησε ο Κουτσούμπας από το Συμβούλιο των πολιτικών αρχηγών*», διαθέσιμο σε:

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24048/apoxorise-o-koytsoympas-apo-to-symvoylio-ton-politikon-arxigon>.

CNNGreece (4/4/2016), «*Ζητούμενο η συναίνεση για το προσφυγικό στο συμβούλιο πολιτικών αρχηγών*», διαθέσιμο σε:

<https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24003/zitoymeno-i-synainesi-gia-to-prosfygiko-sto-symvoylio-politikon-arxigon>.

CNNGreece (4/4/2016), «*Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών: Οι προτάσεις της Φώφης Γεννηματά*», διαθέσιμο σε: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/24024/symvoylio-politikon-arxigon-oi-protaseis-tis-fofis-gennimata>.

EKρήτη (17/12/2014), «*Ο θεσμός και οι αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας*», διαθέσιμο σε: <http://www.ekriti.gr/ειδήσεις-πολιτική/ο-θεσμός-και-οι-αρμοδιότητες-του-προέδρου-της-δημοκρατίας#sthash.zFoHHokZ.cJ8EDST1.dpbs>.

Euro2day (15/11/2009), «*Οι εθνικοί άξονες καταπολέμησης της διαφθοράς*», διαθέσιμο σε: <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/561389/oi-ethnikoi-axones-katapolemshs-ths-diafthoras.html>.

IEFIMERIDA (18/3/2018), «*Αυτό είναι το τελικό κείμενο της συμφωνίας ΕΕ-Τουρκίας*», διαθέσιμο σε: <http://www.iefimerida.gr/news/257381/ayto-einai-teliko-keimeno-tis-symfonias-ee-toyrkias>.

IEFIMERIDA (18/3/2018), «*Τσίπρας: Δύσκολη συμφωνία -Βάλαμε στο «ψυγείο» μονομερείς ενέργειες*», διαθέσιμο σε: <http://www.iefimerida.gr/news/257393/tsipras-dyskoli-symfonia-valame-sto-psygeio-monomereis-energeies>.

In.gr (15/4/2004), «*Υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας συνεδριάζει το Συμβούλιο Πολιτικών Αρχηγών*», διαθέσιμο σε: <http://www.in.gr/2004/04/15/greece/ypo-ton-proedro-tis-dimokratias-synedriazei-to-symboylio-politikwn-arxigwn/0>.

Newpost (28/11/2010), «*Πού συμφωνούν πού διαφωνούν οι πολιτικοί αρχηγοί-Ολόκληρη η ανακοίνωση*», διαθέσιμο σε: <http://newpost.gr/politiki/501388/poy-symfwnoyn-poy-diafwnoyn-oi-politikoi-arxhgoi-oloklhrh-h-anakoinwsh>.

NEWS247 (28/11/2015), «*Blame game για το ασφαλιστικό στη σύσκεψη πολιτικών αρχηγών*», διαθέσιμο σε: <https://www.news247.gr/politiki/blame-game-gia-to-asfalistiko-sti-syskepsi-politikon-archigon.6570896.html>.

Newsbomb (1/4/2016), «*Ψηφίστηκε επί της αρχής το νομοσχέδιο για το προσφυγικό*», διαθέσιμο σε: <https://www.newsbomb.gr/politikh/voylh/story/684019/psifistike-epi-tis-arxis-to-nomosxedio-gia-to-prosfygiko>.

Newsbomb (14/5/2012), «*Αυτά είναι τα πρακτικά της σύσκεψης των πολιτικών αρχηγών*», διαθέσιμο σε: <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/134770/ayta-einai-ta-praktika-tis-syskepsis-ton-politikon-arhigon>.

THETOC (7/1/2018), «*Οι σταθμοί στην ιστορία του Σκοπιανού από το 1991 μέχρι σήμερα*», διαθέσιμο σε: <http://www.thetoc.gr/politiki/article/oi-stathmoi-stin-istoria-tou-skopianou-apo-to-1991-mexri-simera>.

Αυγουστόπουλος Γ., «*Η δυνατότητα άμεσης εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας και ο νομικοπολιτικός του ρόλος*», Πτυχιακή Εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/1723027/theFile>.

Βούτος Δ. (4/3/2016), «*Προεδρία της Δημοκρατίας Σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας*», Το βήμα του Πολίτη, διαθέσιμο σε: <http://voutospress.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%B1%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%83%CF%85%CF%83%CE%BA%CE%B5%CF%88%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD/>.

Δασκαλόπουλος Δ. (2017), «*Η διαβούλευση των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και η επίδρασή της στην άσκηση της δημόσιας πολιτικής*», Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2215886>.

Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ (25/11/2008), «*Τα Σκόπια και η σύσκεψη των αρχηγών*», διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2008/11/25/archive/ta-skopia-kai-i-syskepsi-twn-arxigwn/>.

Κακάλης Π. (18/4/2004), «*Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών, (Το μέτωπο του ΝΑΙ και το βροντερό ΟΧΙ)*», Εφημερίδα Ριζοσπάστης, διαθέσιμο σε: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=2278011>.

Κατραμάδος Δ. (2013), «*Όψεις της λειτουργίας του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Ελλάδα στο πλαίσιο του πολιτεύματος της Βασιλευόμενης Δημοκρατίας κατά την περίοδο 1864- 1895*», Διπλωματική Εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, διαθέσιμο σε: <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/29160#page/1/mode/2up>.

Κεραμίδης Σ. (2016), «*Η Συνταγματική Αναθεώρηση του 1986: Μια προσπάθεια αποτίμησης αιτιών, αντιλήψεων και συνεπειών*», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε:

<https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/file/lib/default/data/1327822/theFile>.

Κόκκινος Γ. (24/11/2008), «*Η γενεαλογία του κοινοβουλευτισμού*», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/i-genealogia-toy-koinoboyleytismoy/>.

Μακρυδημήτρης Α. (24/11/2008), «*Οι αρμοδιότητες του Προέδρου*», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/oi-armodiotites-toy-proedroy/>.

Μανδραβέλης Π. (28/12/2013), «*Το Συμβούλιο της Δημοκρατίας*», Εφημερίδα Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, διαθέσιμο σε:

<http://www.kathimerini.gr/552361/opinion/epikairothta/politikh/to-symvoylio-ths-dhmokratias>.

Μαρά Χ. (2012-2013), «*Οι διαστάσεις του κοινοβουλευτικού συστήματος*», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%94%CE%B9%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D%20%CE%A3%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82%28%CE%9D%CE%91%CE%9213073%29%20%20%CE%9C%CE%B1%CF%81%CE%AC%20%CE%A7%CF%81%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B1.pdf>.

Μητρόπουλος Δ. (2008), «*Αριστόβουλος Μάνεσης*», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2008/11/24/politics/aristoboylos-manesis/>.

Μορφιανάκη Ε. (2012- 2013), «*Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας ως «ρυθμιστής» του πολιτεύματος*», «*The President of Democracy as “regulator” of the form of government*», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%9F%20%CE%A0%CF%81%CF%8C%CE%B5%CE%B4%CF%81%CE%BF%CF%82%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82%20%CF%89%CF%82%20%20%AB%CF%81%CF%85%CE%B8%CE%BC%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CF%82%20%BB%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B5%CF%8D%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82.pdf>.

Μπακοπούλου Γ. - Σάκκουλα Μ. (28/11/2015), «*Όλα τα συμβούλια των πολιτικών αρχηγών: Σκοπιανό, σχέδιο Ανάν, τρόικα και εκλογές*», Newpost, διαθέσιμο σε: <http://newpost.gr/politiki/501286/ola-ta-symboyli-twn-politikwn-arxhgwn-skopiano-sxedio-anan-troika-kai-ekloges>

Μπάρλα Δ. Ε. (2013), «*Ψήφος εμπιστοσύνης και δυσπιστίας την περίοδο 1975- 2012*», Εργασία Δημοσίου Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW169/%CE%A8%CE%AE%CF%86%CE%BF%CF%82%20%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%B4%CF%85%CF%83%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AF%CE%B1%CF%82%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BF%CE%B4%CE%BF%2019752012%28%CE%9D%CE%91%CE%9213088%29%20%20%CE%9C%CF%80%CE%AC%CF%81%CE%BB%CE%B1%20%CE%94%CE%AD%CF%83%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CE%B1-%CE%95%CE%BB%CE%AD%CE%BD%CE%B7.pdf>.

Παπαχρήστος Γ. (16/11/2009), «Έδωσαν τα χέρια κατά της διαφθοράς», Εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tanea.gr/2009/12/16/greece/edwsan-ta-xeria-kata-tis-diafthoras/>.

Πετρόπουλος Γ. (24/7/2017), «Η αποκατάσταση του κοινοβουλευτισμού», Εφημερίδα των συντακτών, διαθέσιμο σε: <http://www.efsyn.gr/arthro/i-apokatastasi-toy-koinovoyleytismoy>.

Πιτσιδιανάκης, Μ. (28/11/2015), «Σύσκεψη πολιτικών αρχηγών: Συμφώνησαν ότι διαφωνούν για το ασφαλιστικό», Newsbomb, διαθέσιμο σε: <https://www.newsbomb.gr/politikh/story/646987/syskepsi-politikon-arxigon-symfonisan-oti-diafonoun-gia-to-asfalistiko>.

Ρένεσης Θ. (2009- 2010), «Το εξελιγμένο κοινοβουλευτικό σύστημα- Η αρχή της δεδηλωμένης», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <file:///C:/Users/%CE%94%CE%B7%CE%BC%CE%AE%CF%84%CF%81%CE%B7%CF%82/Downloads/%CE%A4%CE%9F%20%CE%95%CE%9E%CE%95%CE%9B%CE%99%CE%93%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%9F%20%CE%9A%CE%9F%CE%99%CE%9D%CE%9F%CE%92%CE%9F%CE%A5%CE%9B%CE%95%CE%A5%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%9F%20%CE%A3%CE%A5%CE%A3%CE%A4%CE%97%CE%9C%CE%91%20%20%CE%97%20%CE%91%CE%A1%CE%A7%CE%97%20%CE%A4%CE%97%CE%A3%20%CE%95%20%CE%97%CE%9B%CE%A9%CE%9C%CE%95%CE%9D%CE%97%CE%A3.pdf>.

Σπύρου Α. (2009), «Αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας», Εργασία Εφαρμογών Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/2946.pdf>.

Τερζής Γ. (15/6/2015), «Το Συμβούλιο Αρχηγών και τι (δεν) προβλέπει το Σύνταγμα», Εφημερίδα ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, διαθέσιμο σε: <http://www.kathimerini.gr/819384/article/epikairothta/politikh/to-symvoylio-arxhgwn-kai-ti-den-provlepei-to-syntagma>.

Χασαπόπουλος Ν. (6/7/2015), «Συμβούλιο πολιτικών αρχηγών: Η ανακοίνωση – Συμφωνία 4 σημείων που θα κατατεθούν από την ελληνική πλευρά στη Σύνοδο Κορυφής», Εφημερίδα ΤΟ ΒΗΜΑ, διαθέσιμο σε: <http://www.tovima.gr/2015/07/06/politics/symboylio-politikwn-arxigwn-h>

[anakoinwsi-symfwnia-4-simeiw-n-tha-katatethoyn-apo-tin-elliniki-pleyra-sti-synodo-koryfis/](http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/3064.pdf).

Χριστούλη Σ. (25/1/2010), «*Το υποτυπώδες κοινοβουλευτικό σύστημα. Η αρχή του ελέγχου*», Εργασία Συνταγματικού Δικαίου, Πανεπιστήμιο Αθηνών, διαθέσιμο σε: <http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/3064.pdf>.

Βικιπαίδεια για Προταθέν ελληνικό δημοψήφισμα του 2011, διαθέσιμο σε:

https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%AD%CE%BD_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_2011.

Βικιπαίδεια για Σχέδιο Ανάν, διαθέσιμο σε:

[https://el.wikipedia.org/wiki/Σχέδιο_Ανάν](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B1%CE%B8%CE%AD%CE%BD_%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C_%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%88%CE%AE%CF%86%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_2011).

Πρακτικά Βουλής, διαθέσιμο σε:

<https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias>.